

***DEN SOM FÖRLEDER
EN AV DESSA SMÅ...***

DEN SOM FÖRLEDER EN AV DESSA SMÅ...

*Kyrkans ansvar när det gäller att förebygga
problemet med sexuellt utnyttjande av barn*

EV. LUTH. KYRKAN I FINLAND,
KYRKOSTYRELSENS PUBLIKATIONER 2001:1
KYRKANS CENTRAL FÖR FAMILJEFRÅGOR

© Kyrkostyrelsen, Helsingfors 2001
Översättning: Henry Byskata
Omslag och lay-out: Juha Silvo
Tryckeri: Kyrkostyrelsens kopiering
Omslag: Cosmoprint Oy
ISBN 951-789-065-6
ISSN 1237-279X

Innehåll

Förord	
Martti Esko	6
Sexuellt utnyttjande av barn – en fråga som angår också kyrkan?	7
Martti Esko	
Definition av begreppet sexuellt utnyttjande av barn	13
Merja-Maaria Turunen	
Kännetecken på och verkningar av sexuellt utnyttjande	23
Kaija Ikäheimo	
Juridiska aspekter på sexuellt utnyttjande av barn	30
Sami Mahkonen	
<i>Hemlighet, välbehag och tvångstanke.</i>	
Stoff till en personteckning av den som utnyttjar	36
Markku Väätäinen	
Hur gå till väga vid upptäckt av sexuellt utnyttjande av barn?	48
Anja Forssén	
Om förebyggande av sexuellt utnyttjande av barn	59
Anja Forssén	
Källor till hjälp	63

Förord

Hösten 1997 samlades kyrkorna i de nordiska länderna i Stavanger i Norge för att dryfta det sexuella utnyttjande och trakasseri som äger rum inom kyrkan. Som initiativtagare till mötet ville den norska kyrkan visa, att detta svåra fenomen också har nära samröre med kyrkorna.

Som ärkebiskop för den ev.luth. kyrkan i Finland fäste John Vikström redan uppmärksamhet vid att det inom olika arbetssektorer i kyrkan var möjligt att det förekom sexuellt trakasseri och utnyttjande av barn. Enligt ärkebiskopen vore det viktigt att redan i samband med utbildningen av de anställda lyfta fram för kyrkan så svåra, rentav motbjudande fenomen, som sexuellt utnyttjande av barn. Det gäller härvidlag givetvis att fästa särskild uppmärksamhet vid dagklubbs- och barnarbetet samt på ungdoms- och skriftskolverksamheten.

Människornas förtroende för kyrkan och dess anställda är gediget. När det gäller förändrings- och krisskeden i en familjs levnadsförlopp, står kyrkans anställda på ett naturligt sätt familjen nära, också när det gäller barn och ungdomar. Ett synnerligen ansvarsfullt och ur den unges synvinkel viktigt skede kommer in i skriftskolåldern. Nästan alla finländska ungdomar genomgår skriftskolan.

Avsikten med denna skrift som sammanställts av uppsatser av experter från olika områden är att inom vår kyrka öppna en diskussion om sexuellt utnyttjande av barn. Skriften har avsetts också för utbildningsbehov särskilt inom sektorn för barn- och ungdomsarbete. Den innehåller också praktiska direktiv – såväl på individualplanet som gällande det förvaltningsmässiga – för hur klarlägga fall av sexuellt utnyttjande.

Till den arbetsgrupp som har redigerat häftet har hört informationschef Eeva Kemppe-Repo, branschsekreterare Reetta Leskinen, personalchef Eeva-Liisa Multala och som sekreterare för arbetsgruppen ledande sekreterare Martti Esko. Redaktör Juha Silvo har ansvarat för finslipningen av redigeringsarbetet.

Helsingfors, skärtorsdagen 20.4. 2000
Martti Esko

Sexuellt utnyttjande av barn – en fråga som angår också kyrkan?

Diskussionen gällande sexuellt utnyttjande av barn kom i Finland igång på 1980-talet, närmast genom pressens och televisionens försorg. Till en början ville man förneka ett ökande utnyttjande. Som en motvikt till detta framförde man på många håll också överdrivna beräkningar av de utnyttjades antal. Närmare undersökningar gällande sexuellt utnyttjande av barn har visat, att nuförtiden kommer merparten av antalet utnyttjanden också till myndigheternas kännedom. För närvarande uppskattar man, att ungefär 1% av de finländska barnen blir föremål för sexuellt utnyttjande. I Finland följer STAKES (Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården) med de fall som kommit till myndigheternas kännedom.

Att identifiera fall av sexuellt utnyttjande av barn också inom kyrkan kräver mod och ett omfattande samarbete. Också kyrkorna berörs av FN:s avtal om barns rättigheter, avtal som försöker förhindra: a) att man lockar barn eller tvingar dem att delta i sexuella akter, b) att man utnyttjar barn inom prostitution eller vid annat olagligt utövande av sexuell aktivitet, c) att man utnyttjar barn sexuellt vid pornografisk föreställningar eller i pornografiskt material.

Begreppet 'sexuellt övergrepp mot barn' är ett övergripande begrepp, med vilket man avser alla de fenomen som kränker barnets sexuella integritet. 'Sexuellt utnyttjande av barn' däremot är som begrepp något mindre omfattande än 'övergrepp'. Det finns ingen allmängiltig och enhetlig definition på begreppet utnyttjande, men till detsamma räknas omedelbart ingripande i barnets kropp:

- a) Könsumgänge eller försök därtill med barn under 16 år.
- b) Annan sexuell handling som kränker barnets kroppsliga integritet, t.ex. beröring av barnets könsorgan.
- c) Att inleda barn i ett sexuellt beteende som inte motsvarar ålder och utvecklingsnivå, såsom att vidröra en annan persons könsorgan eller annat beredande av sexuell tillfredsställelse.

Till sexuellt utnyttjande räknas ibland också psykiskt övergrepp, såsom till individen riktade frivoliteter och övriga sårande sexuella uttalanden, antydande gester och förevisande av pornografi för barn.

Också ur kyrkans synvinkel är det viktigt att inse, att fallen rörande sexuellt utnyttjande av barn alltid kräver multiprofessionellt samarbete. Det är viktigt att församlings- eller stiftsledningen förstår, att det i fall av sexuellt utnyttjande av barn är direkt felaktigt att på egen hand försöka reda ur situationen. På grund av det problematiska i att utreda ett fall och de starka känslor som ansluter sig till problematiken är det nödvändigt att i tillräcklig omfattning konsultera expertkretsar. Sådana är i första hand byråer för fostran och familjerådgivning, barnpsykiatriska enheter och s.k. SERI-grupper (SERI = sexuellt övergrepp), som har inrättats i större tätorter. Den straffrättsliga utredningen bör höra polisen till; att klarlägga situationen vad gäller barnet och ett trygghande av dess livssituation med beaktande av alla aspekter hör åter vid sidan av föräldrarna till anställda inom social- och hälsovården, vilka äger en stabil yrkeskunskap.

I situationer som gäller sexuellt utnyttjande av barn är det viktigt att observera hur långt kyrkolagens paragrafer gällande tystnadsplikt och konfidentialitet sträcker sig. Enligt sakkännare går i fall av sexuellt utnyttjande av barn den allmänna strafflagen och barnskyddslagen före kyrkolagen.

”Inte hos kyrkan väl?”

Sexuellt utnyttjande och trakasseri är ett av de minst omtalade problemen i hela vårt samhälle. Det är säkert så också inom kyrkan. Vi vill inte inse att detta fenomen också kan beröra oss. Att se det onda komma till uttryck i kyrkans verksamhet och så att det berör barnen känns nästan omöjligt att förstå. Enligt många mening är det fråga om en problemställning, som det skulle gälla att förhålla sig mycket försiktigt till och med avståndstagande. Också inom vår kyrka lyfter klarläggandet av sexuellt utnyttjande fram många slags skyddsmekanismer:

a) *Underreaktion*. Ända fram till senaste år har det varit mycket vanligt att man inom kyrkans arbetssektorer inte har velat tro på möjligheten av sexuellt utnyttjande. Att behandla sexuella frågor är alltid svårt och därför går det lätt så att man ger efter för den stora frestelsen att sluta ögonen för att ett barn blir sexuellt utnyttjat. Verksamheten går ofta vidare som om ingenting allvarligt hade hänt och man förväntar sig att problematiken blir tillrättalagd liksom av sig själv.

b) *Överreaktion*. I början av en procedur som går ut på att försöka identifiera förekomsten av sexuellt utnyttjande av barn kan det förekomma att vilka problem som helst som barn har misstänks vara sexuellt utnyttjande. Också situationer där problemen uppförstoras eller fall där man oöverbärgt skriker till alltför förhastade åtgärder kan anses vara överreaktion.

c) *Professionell regression*. Det kan hända att också mycket erfarna anställda inom kyrkan kan gå i baklås när de utreder fall av sexuellt utnyttjande. Ofta kommer egna obearbetade känslor och inställningar upp till ytan och den anställde går igenom en känslomässig storm. Just i dylika situationer behövs professionellt samarbete, möjlighet till konsultation och arbetshandledning.

Ovannämnda metoder att skydda sig själv och försvarsmekanismer försvårar alltid såväl kyrkans inre samarbete som också det samarbete som går ut på att få med olika områdets yrkesmänniskor i utredningsprocessen. I en situation av sexuellt övergrepp kan en sådan ångest uppstå att den leder till okoordinerade åtgärder. Härvid uppträder olika instanser lätt konfliktmässigt, t.o.m. ovetande om varandra. I värsta fall kan detta försvåra både barnets och familjens situation. Att tåga när det gäller fall av sexuellt utnyttjande av barn eller att i förhållande till dem inta en förringande inställning har inneburit likgiltighet gentemot barnets lidanden och bestående skador. Samtidigt har detta inneburit att pedofilin har fortgått i nya relationer med ännu mera dolda uttrycksätt.

Oftast är det någon person i barnets närmaste krets som gör sig skyldig till sexuellt utnyttjande, det kan vara inom dagvården, fritidssysselsättningar, grannskapet eller församlingens klubbar. Utnyttjaren skiljer sig inte från den övriga befolkningen. Han/hon kan tom vara en erkänt exemplarisk och populär person. Personen har vunnit både föräldrarnas, barnens och ungdomarnas förtroende och är känd för att ha mycket god hand med barnen. När det gäller kyrkans arbete är det viktigt att förstå det som sexualterapeut Markku Väätäinen skriver på annan plats i denna skrift: "Största delen av utnyttjarna är skickliga i att manipulera sin omgivning. De organiserar den mycket långsiktigt och målmedvetet."

Fall av sexuellt utnyttjande av barn vilka avslöjas i församlingens eller kyrkans verksamhet är en chock för hela samfundet och dess verksamhet. Ångest och hjälplöshet förlamar både barnens anhöriga och den krets som står utnyttjaren närmast. Ofta dyker också frågan om barnets trovärdighet upp. Det kan tyvärr gå så att t.o.m. det utnyttjade barnets närmaste krets kan börja stödja och tro på utnyttjaren.

Det är nödvändigt med en balanserad verksamhet och professionellt omdöme, när det gäller att klarlägga fall av sexuellt utnyttjande eller misstankar i den riktningen. Att handlägga dessa fall underlättas av att myndigheterna på orten redan i förväg känner varandra. Förmannens och arbetskamraternas stöd i församlingen samt direkta kontakter med olika samarbetspartner påskyndar och underlättar ärendenas handläggning.

Några kyrkliga aspekter

Det möte som de nordiska kyrkorna höll i Stavanger år 1997 betonade det ansvarsfulla i kyrkans arbete och karaktären av tjänande. Kyrklig anställda står familjen nära i många skeden som berör förändringar och speciellt när det gäller kriser. Det stöd och den hjälp som den anställde kan ge är viktiga för församlingsmedlemmarna. Att missbruka denna möjlighet att tjäna och det att den anställde missbrukar sin makt har alltid ödesdigra konsekvenser förutom för församlingsmedlemmen och tjänsteinnehavaren också för kyrkan som helhet.

Människornas och alldeles speciellt barnens och ungdomarnas behov av att vara beroende av någon och deras blinda tillit till kyrkans anställda och å andra sidan tjänsteinnehavarens makt kan utsätta densamme för frestelsen att överskrida sina gränser. Det är viktigt att den anställde gör klart för sig att ett sexuellt utnyttjande av barn alltid utgår från den vuxnes behov. En vuxen utnyttjar barnets beroendeposition och kränker djupt barnets integritet.

Det krävs att både förman och församlingsförvaltning kraftigt griper in i utnyttjarens arbete och livssituation. Utnyttjaren förringar ofta, rentav förnekar att något sexuellt utnyttjande har ägt rum. Sjukledighet eller några månaders utestängande från arbetet ändrar ännu ingenting. Att personen förflyttas till andra uppgifter inom kyrkan är inte tillräckligt som enda åtgärd.

Som första åtgärd skulle det gälla att företa en helhetsutredning av situationen, att skydda det utnyttjade barnets livssituation och att skydda mot sexuellt utnyttjande i fortsättningen. Härvidlag blir ett samarbete mellan barnets föräldrar och nätet av professionella hjälpare nödvändigt. Det gäller att inte lova alltför mycket alltför snabbt; utredningarna när det gäller sexuellt utnyttjande innehåller många skeden och är långa processer, som det alltid gäller att få att utmytna i så hållbart och klart slutresultat som möjligt.

Ett misstag som man ofta begår inom kyrkan, är vägen till att alltför lätt förlåta och glömma. Att utreda fall av sexuellt utnyttjande av barn går inte

framåt genom att man förlåter. Att utreda fallen och att förlåta dem är två helt olika saker.

Ur arbetsamfundets och hela församlingens synvinkel är det viktigt att göra klart för sig att sakernas rätta förhållanden lätt "läcker ut" till folk. Den bästa informationen är de fakta som väljs ut och berättas med ansvar. Det gäller att snabbt ta död på rykten genom att fråga: "Vem berättade? Var? Vad?"

När det gäller att utreda fall av sexuellt utnyttjande av barn som hänt inom kyrkan lika väl som vid skolningstillfällen där problematiken tas upp, är det viktigt att tänka över vilka alternativ man har på orten att handlägga ärendet. Ett konsultativt samarbete med professionella inom social- och hälsovården är det första steget när det gäller en utredning. Instanser som handhar barnomsorg och kan konsulteras i ärendet är byråer för fostran och familjerådgivning, barnpsykiatriska enheter och seri-grupper. Det straffrättsliga utredandet hör alltid polisen till, likaså väckande av åtal mot den som utnyttjar. Inom kyrkan är det vid sidan av lokalförsamlingarnas förvaltningsorgan biskoparna och domkapiteln som är de viktiga instanserna.

Inom kyrkans alla arbetssektorer kräver förebyggandet av sexuellt utnyttjande av barn en öppen och modig behandling av själva saken. Kyrkan bör noggrannare än tidigare och med större ansvar välja sina anställda också med beaktande av riskerna gällande sexuellt utnyttjande av barn. Ett lämplighets-test är ett nödvändigt hjälpmedel inom många specialområden när det gäller att välja anställda. Av den anställde kräver behärskan det av detta arbetsområde förmåga till självmedvetenhet, genomgång av den egna sexualhistorien och klarläggande av egna behov som ansluter sig till maktutövning och att underkasta sig. Vid grundutbildningen av kyrkligt anställda vore det viktigt att kunna få en stabilare utbildning när det gäller att möta människans sexualitet samt att som kursböcker läsa forskning som ansluter sig till problematiken och litteratur som behandlar sexualiteten.

Källor och litteratur

Aalberg, V. och Siimes, M.A. 1999. Lapsesta aikuiseksi (Från barn till vuxen), Nemo, Helsingfors.

Aigner, G. och Centerwall, E. 1999. Lapset ja seksuaalisuus (Barn och sexualitet), Kirjayhtymä. Helsingfors.

Hukkanen, R. 1998. Pedofilia – terveydenhuollon ja lastensuojelun ongelma (Pedofili – ett problem inom hälsovård och barnskydd). Suomen Lääkärilehti 1-2/98. Helsingfors.

Kontula, O. 1987. Nuorten seksi (Ungdomarnas sex), Otava. Helsingfors.

Kontula, O. och Lottes, I. 2000. Seksuaaliterveys Suomessa (Den sexuella hälsan i Finland), Tammi. Helsingfors.

Mäenpää, J. och Siimes, M. 1995. Lasten ja nuorten seksuaalisuus (Barnens och ungdomarnas sexualitet). I boken Seksuaalisuus (Sexualitet). Kustannus Oy Duodecim, s. 55-68. Helsingfors.

Sariola, H. 1990. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan kokemukset (Barns upplevelser av sexuellt utnyttjande och våld). Lastensuojelun keskusliitto (Centralförbundet för barnskydd). Helsingfors.

Taskinen, S. (red.) 1994. Lapsen seksuaalisen riiston selvittäminen ja hoito (Att utreda och behandla sexuella övergrepp mot barn), STAKES. Helsingfors.

Definition av begreppet sexuellt utnyttjande av barn

Sexuellt utnyttjande har exempelvis definierats på följande sätt: *Sammanförande av ett beroende, i sin utveckling ännu omoget barn eller en ungdom med sexuella aktiviteter, som de inte fullt förstår och till vilka de inte kan ge sitt medvetna bifall och som kränker sociala tabun vad gäller familjens roller* (Schechter och Roberge 1976).

Eller: *En sexuell kontakt, som äger rum på grund av tvång, hot eller svek eller med utnyttjande av auktoritetsställning, oberoende av de delaktigas ålder* (Finkelhorn och Hotaling 1984).

Det finns flera definitioner på sexuellt utnyttjande. De presenterade förekomstsiffrorna när det gäller fenomenets omfattning, varierar beroende på vilken definition som använts. Här inverkar t.ex. uppställda åldersgränser eller typen av sexuell kontakt. Med det tätaste sållet räknas endast de fall med där det förekommit samlag. En vidare definition tillåter att man tar med exhibitionism och beröring. Dessutom förekommer det variation i olika undersökningar beroende på huruvida unga och jämnåriga har räknats med som gärningsmän eller inte.

Enligt den vidaste definitionen har 59% av kvinnorna och 27% av männen under sitt liv upplevt sexuellt utnyttjande, enligt det tätaste sållet å andra sidan gäller detsamma endast 4% av kvinnorna och 2% av männen.

Om underlaget har tagits genom urval, t.ex. i fängelser, barnskyddsanstalter eller psykiatriska vårdenheter, är talen högre. Sättet på vilket undersökningen görs inverkar likaså. Undersökningar via frågeformulär ger lägsta förekomstsiffror, intervjuerna är djupare och den information de ger mera omfattande. När det gäller frågeformulär var förekomstsiffran 15% och i intervju 62%, när man efterfrågade specifikt annorlunda erfarenheter. I den frågeformulärsundersökning gällande finländsk klassituation som Heikki Sariola gjort uppgav av 15-åringarna 6-8% av flickorna och 1-3% av pojkarna erfarenheter gällande sexuellt utnyttjande.

Den mest adekvata uppskattningen är att 15-30% av kvinnorna under nå-

got skede av sin barndom utsatts för ej önskad sexuell kontakt. Siffrorna är två gånger större om fallen med icke-kontakt beaktas (Bentovim 1997).

Fenomenet är av ömtålig karaktär och behovet att förneka dess existens sänker siffrorna. Ännu mindre vet man om pojkarna som offer. Mest sannolikt är att förhållandet när det gäller dem som har utsatts för sexuellt utnyttjande att det går 2,5 flickor mot en pojke.

Hos pojkarna försvårar homofobisk fruktan att man talar om fenomenet samt det att den maskulina rollen går emot godkännandet av rollen som offer. Av denna orsak talar vuxna män som barn har upplevt utnyttjande inte om sina erfarenheter. Pojkarna förnekar och externaliserar det som har hänt oftare än flickorna, speciellt i fall av att utnyttjandet har ägt rum utanför familjekretsen. Pojkarna är rädda att det att de berättar om händelsen senare skall begränsa deras rörelsefrihet.

Om det svåra i upplevelsen berättar på ett informativt sätt den undersökning som genomförts av barnpsykiater Carl Göran Svedin i Linköping, där han undersökte det vårdbehov de pojkar hade som varit med inom pornografin. Till och med de pojkar som tittade på sig själv på videoband förnekade att "detdär är inte jag" (Nyman – Svensson 1995).

Följdverkningar av sexuellt utnyttjande

Sexuellt utnyttjande är en smärtsam upplevelse, som kan skada barnets eller den unges utveckling och förorsaka psykiska och sociala följder ofta långt in i framtiden. Ofta läks de mentala såren aldrig.

Typiskt för den traumatiska reaktionen är att smärtsamma och störande minnen tränger in i personens tankar mot hans vilja, ibland också i mycket överraskande situationer. Man undviker företeelser, platser och människor som påminner om erfarenheter av och situationer gällande utnyttjande. Vanligt är att man har lust att låta bli att tänka på hela saken. Denna bortträngning förbrukar mycken psykisk energi, reducerar koncentrationsförmågan och kan komma till synes bl.a. som en försämring av skolprestationerna. Det som ytterligare försvårar en behandling av problematiken är det hemlighållande som gärningsmannen kräver eller det att de andra inte genast sätter tilltro till barnets eller den ungas berättelse. Spändhet, överaktivitet och rädsla är vanliga och leder ofta till sömnstörningar, förändringar vad gäller matlusten och koncentrationssvårigheter.

David Finkelhorn har beskrivit dessa långvariga verkningar av utnyttjande med begreppen hjälplöshet, stämpling, brott och sexualisering. Hjälplösheten

har med intrång i den egna kroppen och obehagliga fysiska förnimmelser att göra. Vid stämpling är det fråga om att den utsatta möts av förakt, anklagelser och föringande av problemet, vilket åter har med all slags misshandel och dålig behandling att göra. Som svek upplever barnet det att man sårar dess tillit, behov av omvårdnad och skydd. Sexualisering innebär någonting som kommer tidigare än utvecklingen enligt ålder och frammanar förbryllade känslor av upphetsning, känslor som har med sexualpartners roll att göra. Pedofilen utnyttjar hänsynslöst detta när han misstolkar barnets biologiskt sexuella reaktion och anpassning som gällande barnets lust och medgivande. Detta inverkar kraftigt på hurdana människorelationer den som utsatts för utnyttjande senare söker sig till och hurdana nära människorelationer han/hon förmår få. Som vuxen kan det vara svårt att bygga upp en tillfredsställande sexuell relation och bl.a. prostituerade har i större utsträckning än andra i sin bakgrund upplevelser av sexuell utnyttjande.

Karakteristiskt för systemet med utnyttjande är enligt Finkelhorn att barnet inte har en skyddande vuxen eller så neutraliseras den vuxne bort. Detta lyckas därför att många utnyttjare är synnerligen övertygande, förtjusande och omtyckta personer. Därför att fenomenet är tabu försöker också omgivningen undvika att det blir upptäckt. Offret åter försöker förtränga sina känslor av skam och skuld genom att förringa det som har hänt. De personer som ger sitt stöd behöver verkligen stanna upp och lyssna till barnet och den unga för att man så småningom skall kunna lösa upp det inträffades verkliga följdverkningar och allt det smärtsamma. Detta kräver både förtroende och tid.

Beskyddande vuxna, de må sedan höra till familjekretsen eller komma utifrån, lindas in i samma konstruktion av chimär: se inte det onda, lyssna inte till det onda, tala inte om det onda, tänk inte på det onda. Dethär försvårar offrets möjligheter att berätta om det som har hänt, därför att barnet eller den unga mycket känsligt tolkar omgivningens ordlösa signaler, som kan ha ett starkt budskap: tala inte till mig om det, jag står inte ut.

Gärningsmannen försöker dölja de skadliga följdverkningarna av sin gärning genom att förringa den och anklaga offret. I värsta fall försöker han helt utestänga ur sitt medvetande sina gärningar som han också själv upplever som förbjudna. Av denna orsak är många utnyttjare när det gäller att förneka eller bortförklara sina gärningar både uthålliga och övertygande, därför att de på samma gång hela tiden psykiskt försöker övertyga också sig själva, att de inte har gjort någonting ont.

Ur gärningsmannens tidigare upplevelser tränger fram impulser, över vilka han ofta själv inte upplever sig ha kontroll. Impulserna leder till handlin-

gar som innehåller fysiskt, sexuellt eller emotionellt våld. Ofta har alla dessa element med sexuellt utnyttjande att göra. Orsaken kopplar man till offret, som gärningsmannen förklarar vara ansvarigt för hans känslor och uppsåt. Detta behov att skuldbelägga och skända offret inverkar också på offrets självkänsla och jagbild, om gärningsmannen är en närstående person och viktig auktoritetsgestalt. När det gäller utnyttjande inom familjen förvandlas barnets eller den ungas förvirrade och besvärliga reaktion lätt i föräldrarnas ögon till en förklaring som går ut på att utnyttjandet är berättigat. Sett ur den utnyttjades, barnets eller den ungas, synvinkel är ett sådant aktivt förnekande av deras verklighet och erfarenheter psykiskt både outhärdligt och skadligt.

Upplevelser av våldskaraktär väcker hos offren en traumatisk stressreaktion. Dessa upprepade händelser (där traumatiseringen sker på nytt och på nytt i det att smärtsamma minnen och återblickar upprepas) påverkar alla delaktigas verklighetsuppfattning och iakttagelseförmåga. Dethär berör också yrkesmänniskor, för vilka det är viktigt att bevara sin professionalitet och sin vuxenhet så att de kan hjälpa.

Sexuellt utnyttjande är ett typiskt återkommande fenomen och inte en enskild händelse, varför också reaktionerna ackumuleras med tiden. Barnen och ungdomarna kan omöjligen förutse de fysiska och psykiska följderna av sexualiseringen i samband med utnyttjandet. Eftersom känslorna kan vara mycket starka, försöker barnet finna en mening och förklaring till dessa reaktioner och söker en förklaring ur det som det själv har gjort. Detta inverkar både på barnets reagerande på sina biologiska förnimmelser och på självbildens. Barnet kan av sig själv skapa bilden av ond och dålig. Tyvärr går det ofta så att gärningsmannen och barnets eller den unges omgivning bekräftar denna mindervärdeskänsla.

Att tala om det som hänt

Det är viktigt att barnet eller den unge när de vågar berätta om sina upplevelser, får känna att de blir hörda, att deras känslor tas på allvar och att de blir trodda. Ofta är barnet eller den unga förvirrade, ångestbelagda och ockuperade av starka känslor av skuld och skam. Situationen bör kännas lugn och trygg. Den vuxne har ingen anledning att direkt rusa in i någon snabb aktivitet, om det inte rör sig om ett utnyttjande som hänt alldeles nyligen. Då kan man via snabbt iscensatta undersökningar få bevis som stöder barnets berättelse. Viktigast är att bevara förtroendet och att stöda barnet eller den

unga och bemöda sig om deras trygghet och välmående.

Först sedan är det dags att sätta igång med egentliga kliniska och eventuella polisundersökningar i enlighet med tillvägagångssätt som hör samman med dem. Den för vilken barnet eller den unga först berättar om sina erfarenheter bör i första hand försäkra sig om den ungas tillit och göra det möjligt att fortsätta att utreda ärendet. Att bagatellisera och ifrågasätta berättelsen stänger även i fortsättningen barnets eller den ungas mun.

Ofta hjälper det den vuxnes egen förvåning, om man genast efter att barnet eller den unga har kommit fram med sin berättelse för sig själv noggrant tecknar ner händelsen och berättelsen. Ofta behöver hälsovårds- och barnskyddsmyndigheter också samarbeta med en dylik vuxen som har vunnit barnets eller den ungas förtroende, när det gäller att kunna planera undersökning och vård. Man bör inte be barnet eller den unga berätta om sina upplevelser, när den potentielle gärningsmannen är närvarande.

När man ber barnet berätta om sina upplevelser, sammanvävs berättelsen på ett komplicerat sätt både av det som egentligen har hänt och av det som är aktuellt just då i barnets liv. Utöver beskrivningen av den egentliga händelsen kan i barnets berättelse också finnas med försök att förstå och förklara det som har hänt.

I ett samtal där utnyttjandet kommer i fokus blir i synnerhet små barn mycket upprörda. De kan uppvisa ångestkänslor eller rädsla eller vara motoriskt mycket oroliga. Det kan vara fråga om svårigheter som hänger samman med situationen där det gäller att tala eller berätta. Det kan också vara någonting som härrör från en stark ångestfylldhet.

Ofta väljer barnet att inte tala om sina smärtsamma erfarenheter för att det känns så besvärande, men också därför att gärningsmannen manipulerar, hotar och skrämmer. Eller också är det så att de människor för vilka barnet omtalat händelsen inte har trott på det. Det här försvårar ett spontant berättande och ofta måste den vuxne hjälpa barnet i processen att berätta. Det gäller att ta på allvar det hot barnet eller den unga upplever, därför att det påverkar deras beteende, även om det för en utomstående vuxen kan förefalla mindre farligt.

Situationerna är alltid individuella

Sexuellt utnyttjande kan komma i dagen på olika sätt och i olika former.

Sexuellt utnyttjande kan vara orsaken till att barnet eller den unga tar kontakt. När så sker har det redan gått en hel del tid och man kan inte längre få

biologiska tecken på utnyttjande. Skador på huden har redan läkts och det är inte längre möjligt att spåra tecken på sperma.

I den situationen är det klokast att gå försiktigt fram och bygga upp en god och förtroendefull relation till barnet eller den unga. Lokala förhållanden avgör sedan om man gör bäst i att kontakta centralsjukhusets barnpsykiatriska eller barnsjukdomspoliklinik eller barnskyddet. Man kan också konsultera om tillvägagångsdirektiv utan att ange vem det är fråga om. Ofta kan skolhälsovårdaren vara den person barnet eller den unga har förtroende för. Man går framåt i aktiviteterna genom att använda sig av normala familjerådgivnings- eller barnpsykiatriska serviceformer. Arbetsprocessen förutsätter ett mångprofessionellt grepp.

Problemet kan dyka upp plötsligt, om det t.ex. är fråga om en våldtäkt, där den misstänkte gärningsmannen är en utomstående person som är främmande för barnet eller den unga. Händelsens kontext och omständigheter som ansluter sig till barnets familjesituation är då helt annorlunda än om det gäller ett sexuellt utnyttjande inom familjen. Föräldrarna tror lättare på barnets berättelse och utredningen går till på ett sätt som är mycket mera förståelsefullt gentemot barnet, speciellt om det är fråga om ett litet barn. När det gäller sådana som är i puberteten kan det å andra sidan uppstå mycket tråkiga situationer, där man rentav försöker lägga skulden för en våldtäkt på den unga eller framställer den som provocerad av denna. Det att någon har klätt sig i minikjol eller tajta jeans eller att man varit berusad, gör inte att ett sexuellt utnyttjande eller en våldtäkt vore mindre klandervärda. Gärningsmannen (eller i värsta fall -männen) må sedan försvara saken hur skickligt som helst. Att utnyttja en annans hjälplöshet är en försvarande och inte en förklarande omständighet.

Ibland väcks misstankarna först efter en lång tid eller så berättar barnet om saken i samband med något annat problem eller fenomen. När det är så hamnar den vuxne att göra en helhetsbedömning av situationen och det lönar sig att inbegära experters utlåtande. Även om man har klarlagt läget gällande barnet eller den unga, bör man också komma ihåg att om det är fråga om en pedofil eller om gärningsmannen arbetar bland barn och ungdom, kan också andras säkerhet och välmående äventyras, om man låter saken bero.

Speciellt problematiska är de misstankar som framförs i samband med skilsmässor. De kan vara ett försök att medvetet svartmåla motparten, när det gäller gräl beträffande omvårdnad eller rättighet att träffa sitt barn. Eller så är den andra parten så betryckt och förvirrad, att den tolkar situationen och barnets symptom genom glasögon som färgats av egna bekymmer och erfa-

renheter. Å andra sidan är det svårt att ens kunna föreställa sig den ångest och smärta som barnet och föräldern har, om det är fråga om ett äkta utnyttjande och barnet skulle vara tvunget att utsättas för sammanträffanden med gärningsmannen utan tillräcklig övervakning.

Beredskapen att upptäcka ett sexuellt utnyttjande i det fall att gärningsmannen är en ung person, är ännu i Finland synnerligen bristfällig. Man känner till att en tredje del av utnyttjarna har startat sitt utnyttjande redan som ungdomar. Ändå saknar vi hos oss helt och hållet vårdformer för dessa barn och ungdomar. Barnsskyddsanstalterna är problematiska, därför att det i dem finns så mycket traumatiserade barn och ungdomar, av vilka en del har varit föremål för utnyttjande.

De vuxna har svårt att hos ett barn eller en ung människa se det onda och utnyttjandet minimeras ofta till något slags experimenterade eller trakasserande de unga emellan, sådant som det är onödigt eller rentav genant att lägga sig i. Det är viktigt att unga pojkar och flickor lär sig att lyssna till sig själva och sina känslor och lita på sina egna erfarenheter. Om någonting känns fel eller illa, skall man inte gå med på det. Var och en har rätt till sin egen kropps integritet och rätt att definiera vilken relation man vill inta. Det är fel att undertrycka någon, att tvinga eller bedrägligt locka någon.

Det finns också kommersiella former av sexuellt utnyttjande. I den kommersiella världen försöker man lösgöra sexualiteten från de medmänskliga relationerna till att vara enbart en produkt. Då förnekar man sexualitetens djupa betydelse för den enskilda människans jagbild och självkänsla. Man har av sexualiteten skapat en omfattande industriell bransch och våld och sex säljs som underhållning. Målsättningen för dem som förtjänar pengar på sex är att skapa en växande marknad genom att minimera verksamhetens mänskliga, hälsomässiga, sociala och etiska skadeverkningar.

En del av narkotikamissbrukarna finansierar sitt missbruk också genom prostitution. En del av de prostituerade i Viborg, St. Petersburg och Tallinn är minderåriga. En finländsk medborgare som köper sexuella tjänster av en person som är under 18 år gör sig skyldig till ett brott i vilket hörn av världen som helst. Brottsåtal väcks och dom fälls i Finland. Också ett försök till köp är straffbart.

Vem försvarar barnets rätt?

Det är en invecklad process att utreda sexuellt utnyttjande. Det kräver samarbete mellan olika myndigheter och högtstående professionellt kunnande.

Olika utgångslägen vad gäller olika myndigheter kan också skapa spänningar. Inom den medicinska vetenskapen är den centrala uppgiften att skapa en vård som baserar sig på en undersökning av barnet. Polisen klarlägger huruvida ett brott föreligger eller ej och barnskyddsmyndigheterna åter försöker måna sig om omständigheter som stöder en sund utveckling hos barnet eller den unga.

Inom medicinen är det väsentligt att barnet får den vård det behöver. Att lämna någon utan vård är ett misstag i en läkares verksamhet. Ändå är verksamhetsdirektivet alltid det att en undersökning eller vård inte får vara till mera skada än nytta. Polisen försöker klarlägga huruvida ett brott föreligger och vid en rättegång är det i främsta hand fråga om uppvisande av indicier och den anklagades fördel. Rätten försöker säkerställa att en oskyldig inte döms. Juridiskt sett är det ett mindre ont att den anklagade frikänns. Problematiskt är att ansvaret för skyddande av ett barn eller att hjälpa detsamma alltid överförs på andra instanser, på barnskyddet eller hälsovården.

Om rätten inte anser att det finns tillräckliga bevis för en dom gällande utnyttjande, kan den förpliktiga social- eller hälsovården att dryfta barnets rätt i förhållande till rättsliga processer och göra detta mycket omsorgsfullt och kritiskt. Lätt kan man komma in på tankegången att om det inte i rätten föreligger tillräckliga bevis för utnyttjande, så finns det inte heller behov av vård – varken för barnet eller för den potentielle gärningsmannen. Härvidlag är det svårt för barnet eller den unga att förstå att det är fråga om juridiska tolkningar och inte om det att hans eller hennes upplevelse inte vore sann. Hälsovården och barnskyddet bör ändå också i sådana här lägen skrida till åtgärder som hjälper barnet eller den unga, allt i enlighet med deras egen uppgiftsbeskrivning.

Fallen av sexuellt utnyttjande har ökat under de senaste åren, men en mycket liten del av fallen blir årligen föremål för brottsutredning och behandling vid domstol. Det är systemets fel, om utrednings- och undersökningsprocesserna blir för tunga för barnet eller den unga eller går emot deras intressen. Barnet eller den unga borde få sina egna ombud, enligt mitt förmenande en erfaren advokat, som vinnlägger sig om barnets intressen, om rättsliga processer igångsättes. Om utnyttjandet har skett inom familjen, är det verkligen svårt för barnet eller den unga att försöka lösa sitt eget problem utan tillräckligt starkt stöd utifrån.

Problematiskt gällande rättsprocesserna är ännu ibland svartmålandet av den motsatta parten utan hänsyn till de inblandades framtid. Inbördes anklagelser i vilka ofta hela släkten dras med, kan försvåra både barnets och

dess syskons möjligheter att kunna hålla kontakt med sina släktingar i fortsättningen. Dessa anklagelser är ofta mycket mera traumabildande och skadliga för barnets liv än själva de eventuella tolkningsmeningsskiljaktigheterna i samband med utredningen.

Det sexuella utnyttjandets påverkan av framtiden

Sexualiteten och den egna kroppens fysiska välfärd är en stor källa till glädje och tillfredsställelse. De är också olika i olika skeden av tillväxten och utvecklingen. Barnets och den ungas sexualitet är annorlunda än den vuxna människans. Att högakta den andras behov, välmående och rättigheter möjliggör hos den fullvuxne en sexualitet som är mogen och tillfredsställer båda parter. Den utnyttjar inte den andras litenhet, oerfarenhet, okunskap, ungdom eller hjälplöshet.

Vad gäller barnets framtid är det av avgörande vikt att det i familjen eller annars på nära håll finns en pålitlig vuxen, som bryr sig om och tar ansvar. Goda och pålitliga vänner är också till stor hjälp. Sina erfarenheter kan man bearbeta genom skrivande och många terapiformer är till hjälp.

Andra ungas möjligheter att konkret hjälpa sin vän är ofta begränsade och därför är det skäl att få de vuxna med när det gäller att ta hand om problemet. Om de vuxna inte tror på barnets berättelse, blir barnet ensamt och problemen ökar. Barnet eller den unga upplever lätt att hela vuxenvärlden har svikit dem.

Ett sexuellt utnyttjande har alltid med maktmissbruk att göra, samtidigt som det innebär likgiltighet inför en annans behov och välmående. Det gäller att identifiera missbruk av auktoritetsställning. Det lönar sig att modigt ta itu med problemet. Andra vuxna får inte heller beskydda ett oriktigt beteende hos en arbetskamrat. Vi har alla ansvar för att ett utnyttjande stävjas och att ett barns eller en ung människas välfärd och utveckling tryggas.

Använd litteratur:

Bentovim, A. (1997): Cleveland 10 Years On. Lessons for Mental Health Professionals (Cleveland om 10 år. Föreläsningar för professionella inom den mentala hälsan). University of Northumbria Legal Services Unit.

Kelly, L. – Regan, L. – Burton, S. (1991): An Exploratory Study of the Prevalence of Sexual Abuse in a Sample of 16-21 Year Olds (En undersökande studie i den stora förekomsten av sexuellt missbruk gällande ett urval av 16-21-åriga unga). Polytechnic of North London.

Nyman, Anders – Svensson, Börje (1995): Boys – Sexual Abuse and Treatment (Pojkar – Sexuellt missbruk och behandling). Rädda barnens förlag. Växjö.

Schechter, M.D. – Roberge, L. (1976): Sexual Exploitation (Sexuell exploatering) i: Hefer, R.E., Kempe, C.H. (utg.)

Söderholm, Annlis – Turunen, Merja-Maaria (1989): Lapsen seksuaalinen riisto. Diagnosointi ja sen vaikeudet (Sexuellt övergrepp mot barn. Svårigheter med diagnostiseringen). Suomen Lääkärilehti 14/1989, 14:48-14:52.

Kännetecknen på och verkningar av sexuellt utnyttjande

Sexuellt utnyttjande av barn och ungdomar har ett ansikte som är lika mångfacetterat som själva det sexuella utnyttjandet. Det finns mycket få symptom på grund av vilka man direkt kunde misstänka att ett sexuellt utnyttjande ägt rum. Däremot är det relativt lätt att om barnet eller den unga säga, att han/hon upplevt någonting mycket svårt eller uppskakande, för dem själva traumatiskt. Ibland kan symptomen leda till att en annan människa misstänker att det kanske är ett utnyttjande som finns bakom allt.

Ett sexuellt utnyttjande avslöjas oftast med hjälp av barnets eller den ungas egen berättelse. Oftast berättar man om det för mamman eller någon närstående person (läraren, skolhälsovårdaren, daghemspersonalen, en församlingsanställd) eller en släkting (kusin, faster eller moster, mor- eller farförälder).

Misstanke om sexuellt utnyttjande är alltid en allvarlig misstanke. Den är allvarlig, därför att den berör mycket personliga och ömtåliga områden hos alla de inblandade. En ogrundad misstanke föranleder både hos den misstänkte gärningsmannen och offret en myckenhet av onödigt lidande och svårigheter i personrelationerna. En misstanke som är berättigad förorsakar förutom lättnad och skyddsåtgärder också skuld känslor, känslor av ångest och kanske en rädsla över att hela livet kommer att förändras eller familjen upplösas. Ett sexuellt utnyttjande som inte blir uppkälat, blir också utan vårdåtgärder och inverkar kraftigt på återstoden av offrets liv.

När man börjar misstänka att ett sexuellt utnyttjande föreligger eller när det direkt berättas om det, väcker detta misstro, avsky och rädsla. Ändå lönar det sig alltid att försöka hålla känslorna i styr.

Det är genast nödvändigt att nedteckna allt på vilket misstankarna grundar sig. Det är skäl att teckna ned diskussionerna på papper så länge de är färska, båda parternas budskap och frågor så ordagrant som möjligt. På samma sätt nedtecknas det man har iakttagit gällande beteendet, vad som har skett och när. Detta därför att minnet snabbt börjar förvränga saker och ting

och snart tror man själv inte längre på det man hört eller sett. Människans egna förträngningmekanismer försöker skjuta bort saken ur sinnet. Efter att man tecknat ned fakta är det skäl att diskutera med yrkesmänniskor hur gå vidare i ärendet. Situationen bör alltid klarläggas som en helhet och det lönar sig inte att själv ensam försöka göra kompletterande undersökningar.

Ett sexuellt utnyttjande förändrar barnets och den ungas liv. Man har våldfört sig på deras inre oberoende av hurudant utnyttjandet har varit och vad som har hänt med deras kropp.

Enligt undersökningar uppvisar 17-22% av alla barn och ungdomar psykiska symptom. 6-7% av dem är klart sådana att undersökning och vård är av nöden. Ett sexuellt utnyttjande är en risk för barnets eller den ungas utveckling som helhet. Psykiska symptom hos de sexuellt utnyttjade förekommer enligt andra undersökningar rentav tre gånger oftare eller ännu mera (60-80%).

Symptom hos sexuellt utnyttjade barn och ungdomar har samband med barnets ålder, utvecklingsnivå och arten av sexuellt utnyttjande. Utnyttjaren kan vara en medlem i den egna familjen eller komma utifrån. Utnyttjandet kan ha skett en enda gång eller ha pågått i årtal. I samband med utnyttjandet kan misshandel och hot ha ägt rum osv. Alla dessa omständigheter försvårar symptomen och verkningarna av utnyttjandet hos barnet och den unga.

Symptom karakteristiska för sexuellt utnyttjande

Symptomen enligt förekomstsätt och barnets ålder:

1. Fysiska dvs kroppsliga symptom

Synliga yttre tecken är mera vanliga vid ett utnyttjande som en person utifrån har gjort sig skyldig till som t.ex. vid fall av våldtäkt. Om det är fråga om ett sexuellt utnyttjande inom familjen, är de yttre tecknena mera sällsynta.

Misstanken kan vakna, om barnet eller den unga uppvisar blånader eller krossår, som barnet eller föräldrarna inte kan ange klara orsaker utan de är till sitt beteende otydliga eller undvikande, kommer med förklaringar som inte överensstämmer med skadorna. Ändå bör man komma ihåg, att barn har ofta på sina ben blåmärken, som lätt uppkommer vid lekar och spel utan att barnen kan förklara dem. Blåmärken som uppkommit genom lekar förekommer mera sällan t.ex. på insidan av låren, på armarna eller på ryggen. Förutom blåmärken bör det också finnas annat som kan bekräfta misstankarna

gällande sexuellt utnyttjande. Misstanken kan också vakna om barnet eller den unga uppvisar en klar irritation i könsorganens funktion eller om det förekommer oförklarliga urinvägsinfektioner. Ett tydligare tecken på sexuellt utnyttjande är att barnet eller den unga blir gravid eller att man hos henne påträffar en könssjukdom.

2. Symptom som härrör från känslolivet

Människor i alla åldrar, barn och vuxna, uppvisar symptom som vanligen härrör från en svår eller uppskakande (traumatisk) upplevelse. Sådana symptom är ångest och oro, sömnsvårigheter, mardrömmar och depression.

Typiska symptom för barn under skolåren är att barnet isolerar sig från andra barn och klänger sig fast vid sin vårdare eller föräldern. Barnets uppförande kan regrediera till ett tidigare utvecklingsstadium och det kan t.ex. igen bli sängvätare eller kleta ner sig.

Typiska allmänna symptom för 7-12-åringar är dessutom upprepade smärtor i magen och huvudvärk. Bristande koncentrationsförmåga, utebliven skolframgång och rentav skolkning kan vara tecken på en händelse som blivit alltför svår eller uppskakande för barnet. Ett sängvätande eller ett nerkletande som börjar i den här åldern är alltid alarmerande tecken på att barnet har svårigheter. Ett depressivt beteende (ända fram till självmordsförsök) talar om att det i barnets värld finns en situation som är det övermäktigt.

Typiska symptom för den unga är dessutom en skolframgång som understiger förmågan, en öppen avsky för sig själv och mindervärdeskomplex, känslor av rädsla och störningar i ätandet (anorexi och bulimi). Ett självdestruktivt beteende (att skada sig själv och försök till självmord) och psykos är allvarliga tecken bakom vilka kan finnas ett sexuellt utnyttjande.

3. Symptom som har med beteendet att göra

Ett aggressivt beteende kan också vara ett symptom, bakom vilket kan finnas ett sexuellt utnyttjande eller annars för barnet eller den unga alltför svåra eller traumatiska upplevelser.

Typiskt för 7-12-åringar är att få obegripliga raserianfall. Mera typiskt för de unga är att fly hemifrån eller ett självdestruktivt beteende (rusmedel och droger).

4. Symptom som pekar på att ett sexuellt utnyttjande föreligger

Dessa symptom har att göra med ett sexuellt beteende som inte är vanligt för denna åldersgrupp. Sådana är t.ex. berörande av en annans könsorgan, att

visa de egna könsorganen för en annan, att imitera ett samlag, ett överdrivet pratande om sex, att uppvigla andra till sexuellt beteende, ofta förekommande offentlig masturbation dvs självtilfredsställelse, ett promiskuöst sexuellt beteende och prostitution.

Att tillfredsställa sig själv är vanligt och förekomsten i sig är inget tecken på sexuellt utnyttjande. När självtilfredsställelsen förekommer mycket ofta och tvångsmässigt eller ofta på offentlig plats, kan detta tydligare peka på att sexuellt utnyttjande ligger bakom.

Att barn tillsammans tittar på varandras könsorgan och berör dem kan höra till en nyfikenhet som har med en viss åldersgrupp att göra och är inte uttryck för att sexuellt utnyttjande förekommer. Om beröringen och tittandet är tvångsmässiga, ofta förekommande och dessa sammankopplas med imitation av samlag eller försök därtill, finns det orsak att misstänka bakomliggande sexuellt utnyttjande.

Symptom på sexuellt utnyttjande enligt karaktären av utnyttjande:

1. Ett korttida utnyttjande/ engångsutnyttjande

Mycket snart efter att ett korttida eller engångs sexuellt utnyttjande har ägt rum har man hos barnen eller de unga konstaterat symptom som också förekommer efter andra svåra och traumatiska situationer. De kan ha sömnsvårigheter, upplevelser av rädsla, skam, skuld och olika fysiska symptom såsom huvudvärk och magsmärter. Händelserna återkommer i mardrömmarna. Under dagtid kan återkallandet av händelserna i sinnet vara tvångsmässiga och störande. Koncentrationsförmågan kan decimeras. Barnen och de unga kan vara ångestfyllda, deprimerade och irriterade. Skolgången försvåras och prestationerna sjunker. Barnen och de unga kan uppvisa upprepning av traumat eller de försöker under långa tider efter själva händelserna undvika situationer som påminner om traumat.

Sömlöshet, svårigheter att somna in, mardrömmar och känslor av ångest är symptom som kan återkomma senare i livet i en situation som på något sätt påminner om den situation som förorsakat traumat.

2. Ett långvarigt utnyttjande

Ett upprepat och långvarigt sexuellt utnyttjande tvingar barnet eller den unga att uppbjuda överlevnadsknep. De blir tvungna att förneka verkligheten, isolera sina känslor och dra sig undan kontakter in i sin egen värld. Ett barn eller en ung människa kan isolera sina känslor, även om det annars ser ut som om

de skulle klara sig bra. Det kan bli omöjligt att komma dem nära. I provokativa situationer kan de uppföra sig mycket oväntat tom uppvisa våldsbeteendet utan att de själva har kontakt med varför det gick så och så.

Ett annat sätt att bete sig är att spela dum, man vet ingenting och man lär sig ingenting. Barnet eller den unga kan inte använda sin tankeförmåga, sin iakttagelseförmåga och sin slutledningsförmåga. Ett tredje sätt är att helt leva i sin egen värld. Fantasierna är ofta våldsamma. Barnen är rädda att de blir utsatta för angrepp eller de själva kan vara aggressiva mot andra.

Ovannämnda beteendesätt kan också förekomma tillsammans.

I synnerligen svåra situationer kan barnen eller de unga skapa sig en s.k. svartvit världsbild. Som psykisk försvarsmetod delar de in världen i det som är helt och hållet gott och det som är helt och hållet ont, det som är helt och hållet starkt och det som är helt och hållet svagt och värt att förakta. Det är omöjligt för dem att inse att det hos samma människa kan finnas både gott och ont. Att spela tuff och gå till angrepp fungerar som ett försvar mot den egna känslan av sorg och hjälplöshet. I en situation av övermäktig hjälplöshet leder detta till en identifikation med den som anfäller eller förorsakar skada. Ett omvänt fenomen är ett förtvivlat hat och en avsky som riktas mot en själv. Självdestruktiviteten kan visa sig i att man upprepade gånger blir offret, att man är likgiltig inför den egna säkerheten och skador gällande den egna kroppen.

Långvariga följdverkningar

Bland de långvariga följdverkningarna av sexuellt utnyttjande har man kunnat urskilja fyra viktiga inverkanse faktorer:

1. Traumatisk sexualisering

Med traumatisk sexualisering avses det att barnets sexualitet utvecklas på ett för åldersnivån otillbörligt sätt och snedvridet som en följd av utnyttjandet. Det tar sig uttryck i ett ovanligt stort intresse för sexuella fenomen i en ålder där de inte vanligtvis är aktuella. I ungdomsskedet kan detta synas som ett tvångsmässigt eller hejdlöst sexuellt beteende. I vuxen ålder kan konsekvenserna komma till synes i form av en motvilja mot sexuellt umgänge och en negativ attityd mot den egna kroppen och sexualiteten. Som en följd av detta ökar risken att på nytt bli offer för sexuellt utnyttjande och risken för ett sexuellt utnyttjande av de egna barnen.

2. *Svek*

Med svek avses att barnet eller den unga märker att en person som han/hon är beroende av och som han/hon är fäst vid, har skadat honom/henne. Barnet kan känna sig bedraget också från omgivningens sida, därför att ingen har förhindrat det onda att ske. När det gäller ett mindre barn tycker det att mamman borde ha förhindrat allt; mamman skulle nog ha kunnat om hon hade velat. Ett äldre barn eller en ung människa kan känna sig bedragna, därför att ingen märkte någonting, fastän han/hon nog gav tydliga tecken. Ett barn eller en ung människa kan känna sig bedragna, därför att ingen trodde på honom/henne efter att han/hon berättat om det som hänt.

Besvikelsen kan leda till vrede eller hat. I synnerhet de ungas aggressiva och osociala beteende kan vara en följd av denna vrede. I vuxen ålder kan svekets följder komma till uttryck genom att den vuxne inte kan bedöma en annan människas pålitlighet. Därför kan de hamna i relationer, där de missbehandlas fysiskt, sexuellt eller psykiskt.

3. *Kraftlöshet*

Med kraftlöshet avses en situation där man kontinuerligt begår brott mot barnets eller den ungas vilja, förhoppningar och självbestämmanderätt. Som symptom för det syns räddhåga och nedstämdhet, som beror på svårigheter med att ha kontroll över det som skett. Hos de mindre barnen hör mardrömmar, tillstånd av rädsla, fasthängande och kroppsliga symptom samman med rädslan och det depressiva tillståndet. En del av symptomen kan fortsätta under en lång tid, rentav ända upp i vuxen ålder. Kraftlösheten kan också ta sig uttryck i en känsla av oförmåga, vilket syns i form av depressivitet och destruktivt beteende. Kraftlösheten kan också visa sig som en strävan att behärska och kontrollera andra.

4. *Stämpling*

Stämpling innebär negativa drag, ondska, skam och skuld, som har att göra med barnets eller den ungas självbild som en följd av utnyttjandet. Som en följd av stämplingen upplever barnet eller den unga sig vara annorlunda eller isolerad. Han/hon kan senare hamna in i stämplande beteendeformer såsom missbruk av alkohol eller narkotika, brottslighet eller prostitution.

En mycket viktig inverkan har barnets eller den ungas familj och tidigare erfarenheter, när det gäller vilka följdverkningar det sexuella utnyttjandet får. Om barnet har föräldrar som bryr sig om det och om dess tidigare liv och

psykiska utveckling har fungerat väl, klarar han/hon sig bättre ur det sexuella utnyttjandet. Om gärningsmannen inte har kommit ur den egna familjens krets och utnyttjandet har varit kortvarigt, kan barnet eller den unga klara sig bättre. Alltid sker det ändå förändringar vad gäller självkänsla, aktivitetsnivå och i relationen till den egna kroppen, men personlighetsutvecklingen kan fortgå.

Litteratur som kan rekommenderas i ämnet

Antikainen, Jorma (1994): Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Ammatilliset haasteet ja työorientaatio (Sexuellt utnyttjande av barn. Professionella utmaningar och arbetsorienteringen). Stakes undersökningar 46.

Dyregrov, Atle (1993): Katastrofpsykologian perusteet (Katastrofpsykologins grunder). Vastapaino. Tammerfors.

Hirvelä, Päivi (1997): Lapsi rikosprosessissa. Erityisesti incestin todistamisen ongelmat (Barnet i brottsprocessen med särskild hänsyn till problemet gällande bevisföring vid incestfall). Werner Söderström Lakitieto Oy.

Lyytinen, Pekka – Hukkanen, Raija – Mäkinen, Inkeri (1995): Kaarnaveneen purjeet. Perheen ulkopuolinen lasten seksuaalinen hyväksikäyttö, sen tutkimus ja hoito (Barkbåtens segel. Sexuellt utnyttjande av barn utanför familjekretsen, undersökning och behandling). Socialcentralens i Åbo stad publikationer 9/1995.

Roto, Anna-Kaarina – Riekkola, Matti – Suhonen, Liisa (1992): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittely (Utredande av sexuellt utnyttjande av barn). Suomen Lääkärilehti 11:1061-1064.

Juridiska aspekter på sexuellt utnyttjande av barn

Allmänt

I Finlands grundlag som trädde i kraft i början av mars 2000 bestäms om varje individs fysiska och psykiska okränkbarhet, integritet (7§) samt om skydd för privat- och familjelivet (10§). Av central betydelse är skyddandet av människo-, grund- och frihetsrättigheterna. Detta realiserar bl.a. i fråga om sexuella brott och sexuellt utnyttjande av barn, om vilket stadgas i 20 kapitel i den förnyade strafflagen. I den har intagits bestämda skyddsåldersgränser.

Allmän skyddsåldersgräns är 16 år: Den som har samlag med ett barn som är under 16 år eller genom beröring eller på annat sätt utför en sexuell handling mot ett barn som är under 16 år, en handling som är ägnad att skada hans eller hennes utveckling, skall dömas till fängelsestraff.

För sexuellt utnyttjande av barn döms även den som går till väga på ovan nämnda sätt med ett barn som har fyllt sexton år men ännu inte aderton år, om gärningsmannen är barnets förälder eller står i ett förhållande till barnet som kan jämföras med förälder samt bor i samma hushåll som barnet. *Familjens interna* skyddsåldersgräns är därför 18 år. Det skydd för privat- och familjelivet som finns stadgat i grundlagen sträcker sig följaktligen inte till situationer där man har gjort sig skyldig till (grovt) utnyttjande av barn.

I det följande är det min avsikt att schematiskt skissera upp någon form av helhetsöversikt beträffande lagstiftningen i den aktuella frågan. Först sker en fördjupning i brottslagsstiftningen samt i den spänning som finns mellan skyldigheten att hemlighålla ett ärende och å andra sidan anmälningsskyldigheten. Därefter granskas alternativa vägar att gå framåt efter att misstankarna om sexuellt utnyttjande av barn har vaknat. Sedan fästs uppmärksamhet vid de olika skedena av rättsprocessen. Till sist hänvisas till det offentliga material som finns i ärendet och till rättslitteratur på området.

Brottslagstiftningen

Den lagstiftning som berör sexualbrott har i Finland förnyats upprepade gånger. Senaste skedde detta i juli 1998 (563/98); lagen om strafflagens förändring trädde i kraft 1.1.1999. De delvis förnyade stadgandena innehålls i strafflagens (SL) 17 kapitel, där det stadgas om brott mot den allmänna ordningen, och dels i SL 20 kapitlet, där man likaså kriminaliserar vissa sexualbrott.

I SL 17 kapitlet stadgar man att bl.a. att innehav av barnpornografisk bild är straffbart, om det är fråga om ett fotografi som kränker den allmänna sexualmoralen (SL 17:19) och detsamma gäller likaså sedlighetsårande marknadsföring (SL 17:20) samt konsumgånge nära släktingar emellan (SL 17:22).

”Den som har samlag med sitt barn eller dess avkomling, sin förälder eller dennas förälder eller far- eller morförälder eller med sitt syskon, skall för samlag med nära släkting dömas till böter eller fängelse i högst två år” (SL 17:22.1). Kriminaliseringen avser blodskam. Oftast jämföras detta med incest. När det gäller incest koncentrerar man sig vanligen på vaginal-, oral- eller analsamlag mellan nära släktingar.

Det är möjligt att tala om ”incest” i en vidare bemärkelse dvs när man med incest förstår alla slag av *sexuellt utnyttjande* av barn, vilket äger rum inom olika typer av familjer. Om det stadgas förutom uttömmande i SL 17:22 också framför allt i SL 20 kapitlet, där man kriminaliserar bl.a. både sexuellt utnyttjande av barn (SL 20:6) och grovt sexuellt utnyttjande av barn (SL 20:7). Tillämpningen av SL 20:7 förutsätter närmast att tre huvudförutsättningar föres i bevis: 1) det är fråga om ett barn, vilket brottet är ägnat att förorsaka synnerlig skada, 2) brottet begås på ett synnerligen förödmjukande sätt eller 3) brottet är ägnat att orsaka barnet synnerlig skada på grund av det speciella förtroende som barnet hyser för gärningsmannen eller på grund av att barnet på annat sätt står i särskilt beroende ställning i förhållande till gärningsmannen och brottet även som helhet bedömt är grovt.

Man använder inte incest-begreppet inom lagstiftningen lika litet som inom lagberedningsmaterialet. Det centrala är att förstärka barnets skydd mot sexuellt utnyttjande oberoende av huruvida gärningsmannen är en biologisk släkting eller ej. Ett straffbart utnyttjande kan härvidlag ske fysiskt eller också på annat sätt.

I strafflagen stadgas på många ställen om sexuellt utnyttjande. Det är möjligt att samtidigt tillämpa två eller flera stadganden. En dylik situation kan föreligga exempelvis när en person har gjort sig skyldig till våldtäkt. Han kan

dömas t.ex. för grov våldtäkt och överhuvud för sexuellt utnyttjande liksom också för grovt sexuellt utnyttjande av barn. På så vis utesluter olika kriminaliseringar inte varandra och olika ställen i lagen kan komma att tillämpas samtidigt.

Skyldighet att hemlighålla – anmälningskyldighet

Misstankar om (grovt) sexuellt utnyttjande kan vakna till liv på många olika sätt. Det kan fast hända i samband med den dagklubbsverksamhet församlingen anordnar, när barnets beteende på ett väsentligt sätt har förändrats eller överhuvud när barnet uppvisar iögonenfallande symptom. Inte heller det alternativet kan uteslutas, att barnets förälder själv tar upp saken i de konfidentiella samtal han/hon för med någon av kyrkans anställda i samband med självvård. I ett dylikt fall blir det problem med prioriteringen mellan den lagstadgade tystnadsplikten och å andra sidan anmälningskyldigheten som också grundar sig på lag. Vilken går före den andra? Det är också fråga om detta: vilket är förhållandet mellan anmälningsrätten och anmälningskyldigheten?

Inom kyrkliga kretsar har man ansett att tystnadsplikten är absolut i de fall där prästen eller lektorn vid utövande av självvård har blivit på det klara med att sexuellt utnyttjande föreligger (jfr kyrkolagen från år 1993 5:2). Man har ansett, att sakernas tillstånd är det omvända, när starka misstankar har uppkommit inom dagklubbsverksamheten; då bör man i första hand tillämpa barnskyddslagen från år 1983 och den anmälningskyldighet som omnämns i § 40.1, vilken skulle gå före tystnadsplikten.

Enligt ikraftvarande lag finns det ingen absolut och enda lösning vad gäller preferensen. Det är alltså så att lagen saknar en dylik självklar allmännorm, som kunde ge en lösning på problemet vad som går före vad, tystnadsplikten eller anmälningsplikten. Därför måste man nöja sig med en tolkningsrekommendation som inte kan verifieras. Författaren av dessa rader är av den åsikten, att skyddandet av barnets integritet är viktigare än ett strängt fasthållande vid tystnadsplikten. Härvidlag kan man tänka sig, att också envar har anmälningsplikt, i fall av att barnet blivit föremål för ett brott. Om man vid tillämpningen av KL 5:2 är av annan åsikt, finner man också giltiga grunder för det. Såsom varande oklara är stadgandena beklagligtvis öppna för tolkning.

Var och en måste lösa stadgekonflikten utifrån vad han/hon anser moraliskt, etiskt eller teologiskt riktigt. Det gäller att nöja sig med insikten att lagstiftaren inte har gett någon lösning på ifrågasvarande problem på ett och sam-

ma absolut riktiga sätt. Det finns skäl att i fortsättningen föra en diskussion inom kyrkan kring saken så att en jämvikt möjligen kunde uppnås mellan å ena sidan tystnadsplikten och å andra sidan anmälningsskyldigheten.

Alternativ till hur gå framåt

Efter att misstankar har väckts eller efter att det sexuella utnyttjandet av ett barn har kommit till kännedom är de tillbudsstående huvudalternativen tre. De utesluter nödvändigtvis inte varandra; det går inte heller att sätta dem i någon viss preferensordning. Det är i främsta hand möjligt att framskrida vårdmässigt dvs genom att ta saken till terapeutisk behandling och genom att sköta om hela familjen.

Det andra alternativet ges genom kontakt med de sociala myndigheterna, så att de kan vidta åtgärder i enlighet med barnskyddet dvs i sista hand ett omhändertagande av barnet på basis av 1983 års barnskyddslag (BSL 16 §). Härvid verkställer man ett arrangemang med ersättande vård, något som man anser ändamålsenligt, oberoende av om man i ärendet har fört i bevis att det uttryckligen föreligger ett fall av sexuellt utnyttjande. Det är tillräckligt att man uppfyller de bestämmelser som finns i BSL 16 § (dvs t.ex. det att barnets uppfostran i hemmet har äventyrats och att den öppna vårdens åtgärder inte är tillräckliga eller är ändamålsenliga och att omhändertagandet samt den ersättande vården befrämjar barnets bästa).

Det tredje alternativet är att anmäla saken till polisen för preliminära undersökningar och som följd av detta vidta brottmålsåtal samt slutligen föra ärendet till beslut vid tingsrätten. Detta alternativ är det centrala så till vida att det vid sexuellt utnyttjande av barn alltid är fråga om brott om vilket det stadgas i strafflagen, särskilt dess 20 kapitel.

Förundersökning och åtalsprövning samt rättegång

Ofta startar den förundersökning polisen företar efter det att misstanken om sexuellt utnyttjande av barn har kommit till socialmyndigheternas kännedom. Anmälan kan också göras av offret självt, dess målsman eller någon annan person. En förutsättning för att förundersökning skall startas är naturligt nog inte det att ett brott verkligen har ägt rum, utan det att det finns starka skäl att misstänka att ett barn har blivit offer för ett brott. Eftersom de brott som stadgas i SL 20:6 (sexuellt utnyttjande av barn) och SL 20:7 (grovt sexuellt utnyttjande av barn) är satta under den allmänna åklagaren, utförs förunder-

sökning även om målsägande inte skulle önska att processen igångsätts.

Avsikten med förundersökningen är att utreda brottet och förbereda rättegången. Både vad gäller förundersökningen och den egentliga rättegången är utgångsläget ett oskultsantagande dvs att sexuellt utnyttjande av barn inte har ägt rum. I samband med förundersökningen strävar man att samla in hela det bevismaterial med vars hjälp man så noggrant som möjligt klarlägger bl.a. tidpunkten för brottet, brottsplats, brottsätt och omständigheterna och liksom de skadliga följder brottet har haft för barnet. I samband med den egentliga förundersökningen förhör man barnets föräldrar, barnet och vittnen. Andra som inte misstänks skyldiga har förpliktelse att hålla sig till sanningen. Förundersökningen avslutas med sammanställande av förundersökningsprotokollet och detsamma överställs till åklagaren.

Åklagaren äger på basis av förundersökningsmaterialet besluta om väckande av åtal mao huruvida det kan bli fråga om att åtal inte väcks eller om det är så att det till stöd för väckande av åtal mot den misstänkte har kommit fram sannolika orsaker i sådan mängd, att åtal väcks vid tingsrätten. I fall av att det till stöd för att den misstänkte är skyldig finns sannolika orsaker, är åklagaren skyldig att väcka åtal. Åtalet behandlas (i det första skedet) vid tingsrätten.

Som ovan konstaterades, är utgångspunkten vid rättegången ett antagande av icke skuld. Ingen kan dömas för sexuellt utnyttjande enbart på antaganden och misstankar. Därför måste man vid rättegången föra fram starka bevis på skuld. De inblandade hörs och pålitligheten i deras berättelser prövas noggrant. Dessutom införskaffar man bl.a. övrig utredning och sakkun- nigtulåtanden.

Om ärendet tidigare har behandlats t.ex. i samband med självavård eller terapi, kan man kalla in till rättegången den professionella hjälparen som vittne. Härvid uppstår en konflikt som är svår att lösa: den professionella hjälparen står under tystnadsplikt – och ändå måste han som vittne berätta allt han vet. Det finns inga entydiga bestämmelser i fråga om när man kan bryta tystnadsplikten. I allmänhet utgår man ifrån att så sker, när brottet kan leda till minst sex års fängelsestraff. För i SL 20:6 stadgat sexuellt utnyttjande av barn kan dömas till fängelse i högst fyra år, medan åter i SL 20:7 stadgat grovt sexuellt utnyttjande av barn maximalt kan leda till fängelsestraff i tio år. Sålunda kan en professionell hjälparens tystnadsplikt brytas, när det är fråga om gärning, om vilken det stadgas i SL 20:7.

I detta sammanhang är det inte möjligt att precisera, när det skulle gälla att tillämpa SL 20:6 eller 20:7 (sammanfattat med övriga kriminaliserade gärningar). Man får nöja sig med att konstatera, att den som kallats in till vitt-

ne äger infinna sig och att hans skyldighet inte är att avgöra huruvida man kan bryta mot tystnadsplikten eller ej. Det hör till domaren att utföra dessa gränsdragningar.

Juridisk uppslagslitteratur

För den i rättsliga frågor oinvidge kan det vara till nytta, om han bekantar sig med den uppslagslitteratur som berör ämnet och med rättslitteraturen på området.

Ett centralt offentligt material kan anses vara justitieministeriets lagberedningsavdelnings publikation 2/1998 (*Rikokset oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan sekä seksuaalirikokset*; specialupplaga). Det ca 450 sidor omfattande verket (i svensk översättning ungefär: *Brott mot rätts-skick, myndigheter och den allmänna ordningen samt sexualbrott*) innehåller förutom lagtexter från Finlands författningssamling också heltäckande allt det centrala vad gäller lagberedningsmaterial. Tyvärr är upplagan slutsåld och man torde inte ge ut någon tilläggsupplaga. Publikationen återfinns likväl bl.a. i riksdagens bibliotek och i universitetsbiblioteken.

Päivi Hirvelä har år 1997 publicerat ett verk på 250 sidor *Lapsi rikosprosessissa (Barnet i brottsprocessen)*; där behandlas speciellt problemen med att föra i bevis fall av incest (WSOY/WSLT). Fastän verket har utgetts innan de nya stadgarna har stadfästs (1998) och trätt i kraft (1.1.1999), är det helt och fullt up to date vad gäller omständigheterna kring bevisförandet. Verket är med sitt lättlästa språk avsett att (förutom av juristerna) användas av professionella hjälpare. Läsarna införs i förundersökningen, i hur man skaffar bevismaterial, i rättsbehandlingen samt i frågor gällande rättsskyddet. Verket innehåller också en omfattande bibliografi över utländsk och inhemsk litteratur i ämnet.

Frågor kring tystnadsplikten och skyddet av det privata har behandlats i mina böcker *Perhesalaisuudet* (Familjehemligheter; WSOY 1995; 200 sidor) och *Oikeus yksityisyteen* (Rätt till det privata; WSOY/WSLT 1997; 200 sidor). Böckerna riktar sig i främsta hand till andra än utbildade inom rättsvetenskaperna.

År 1999 har man i Finland förverkligat en omfattande helhetsförnyelse av lagstiftningen gällande offentlighet och hemlighållande. Det officiella materialet från den processen har samlats i publikation 5/1999 vid justitieministeriets avdelning för lagberedning (ca 450 sidor). Publikationen finns i ovan nämnda bibliotek.

HEMLIGHET, VÄLBEHAG OCH TVÅNGSTANKE

Stoff till en personteckning av den som utnyttjar

En person som sexuellt utnyttjar ett barn och hans gärningar är fenomen som vi har svårt att kunna närma oss. Vi reagerar ofta på det onda genom att isolera det eller förtränga det ur vår egen livsmiljö. Så gör vi också när det handlar om pedofili. Vi vill inte acceptera att detta för oss obehagliga fenomen berör nära och djupt vårt mänskliga samfund.

Sexuellt utnyttjande av barn har säkert förekommit under alla tider av mänsklighetens historia. Nu vid millenieskiftet har vi blivit kraftigare medvetna om pedofilin, dess omfattning och om de ofta svåra, omfattande och långtgående verkningarna av utnyttjande av barn på individens, familjens samt samfundets utveckling.

Har då pedofilin och sexuellt utnyttjande av barn ökat i omfång eller har vi bättre lärt oss identifiera utnyttjarna och förstå de symptom de utnyttjade barnen uppvisar? Säkert både och. Det förefaller som om det i vår tid förelåge fenomen som förstärker och ökar människornas, familjernas och samfundets perversioner och sexualpatologi.

Djupt i sitt inre är vårt samhälle i många avseenden negativt till barnen eller barnfientligt. Barnen och de unga blir tvungna att ta emot och bära vårt samfunds, familjernas, släkternas och vår ångest som föräldrar, illamående, sadism, grymhet och sexuella sjukdom. Detta konserverande och överförande av illamåendet till våra barn sker ofta omedvetet. Tyvärr sker denna överföring och detta utlopp ofta i form av sexuellt utnyttjande.

Genom att undersöka och vårda en person som gjort sig skyldig till pedofili, incest och sexuellt utnyttjande, får vi också möjlighet att bryta sönder dessa patologiska kedjor och även i större utsträckning förebygga sexualbrott. Den dynamik som har att göra med utnyttjandet och de betydelser gärningsmannen ger åt sina gärningar förblir i stor utsträckning obegripliga, om vi inte

undersöker utnyttjandet och utnyttjarna. Den kunskap man har fått genom vården av utnyttjarna hjälper oss att behandla också offren för utnyttjandet.

Vad talar man om, när man talar om pedofili och pedofiler

Pedofili betyder ett sexuellt intresse för barn av bestående karaktär. Det hör samman med starka sexuella begär, tankar och fantasier kring sex som riktar sig mot barn. Hos en del av pedofilerna leder dessa till gärningar som går ut på utnyttjande av barnet. Det förekommer också en stor variation beträffande karaktären hos gärningarna. En del söker sig till barns närhet och bara fantiserar om dem. Det finns också utnyttjande som riktar sig mot ett enskilt barn och som till sin karaktär är förföriskt men inte innehåller direkt våld; det finns våldtäkt som riktar sig mot ett enskilt barn eller så kan det vara fråga om annat tvingande till en sexuell akt eller sexuell tillfredsställelse. Det finns pedofiler som använder sig av barnprostituerade och barnpornografi.

En del av pedofilerna bygger upp sin relation till barnen på mycket lång sikt och bildar en grupp av barn runtom sig. I dessa grupper finns med flera barn, som pedofilen sedan utnyttjar i olika grad. En grupp barn eller ungdomar som uppstått kring en enskild pedofil kallas en soloring. En del pedofiler sluter sig också samman för att bilda kedjor av pedofilringar s.k. syndikatringar. I sina extrema former producerar dessa ringar barnsex- och barnpornografitjänster åt andra pedofiler. Mest typiska ringar är soloringarna eller de s.k. transitionarringarna, där pedofilerna står i ett löst samarbete med varandra, närmast för att delge varandra information om och sina erfarenheter av barnen.

Vad är det då fråga om i pedofilin, hur uppkommer den?

Det finns inget entydigt svar på dethär. En persons utvecklingshistoria och uppväxtmiljö kan visa på olika riskfaktorer som under ungdomstiden eller vuxenperioden kan leda till sexuellt utnyttjande av barn och en pedofil personuppbyggnad. Vid vården av en person som sexuellt utnyttjat barn har ofta framkommit deras egen traumatiserade barndom och ungdom där det har funnits söndring inom familjerna, misshandel, likgiltighet, mental grymhet eller sexuell promiskuitet och utnyttjande. Härvidlag är det dock bra att komma ihåg att det bara är en liten del av pedofilerna som söker sig till vård och deras bakgrund kan ge en felaktig bild av utvecklingen inom den utnyttjande sidan.

När det gäller pedofili talar man om strukturella sexualstörningar – perversioner, parafili ('snedvridning i systemet av drifter') eller om annan sexuell sjukdom. Beträffande alla dessa former av pedofili anser man störningen

ha uppkommit under en persons utveckling och att den är en organisk del av personlighetsstrukturen. En del av pedofilerna kan man också anse ha personlighetsstörningar. I dessa fall framkommer kraftigast fram den narcissistiska personlighetsstörningen och en i samband med den förekommande likgiltighet inför en annan människas känslor, i dethär fallet ett barns. Detta kommer till synes i pedofilens verksamhet, där den egna tillfredsställelsen är viktigare än det lidande som åsamkas barnet.

Psykodynamiskt sett uppstår avvikelser redan i ett mycket tidigt skede och ligger mycket djupt. Så finns denna skada bakom ett starkt karaktärspansar och är svår att behandla. När det gäller behandlingsmetoder för pedofili är den allt erkända uppfattningen den att pedofili inte går att bota. Nutida vårdmetoder betonar därför ett förhinderande av utnyttjarnas gärningar och kontroll över begären.

Vilka är det som utnyttjar barn sexuellt?

Inledningvis är det skäl att betona, att inte alla pedofiler förverkligar sin egen böjelse och utnyttjar barn sexuellt. En del av pedofilerna lever i medvetenhet om det förkastliga i sina lustar och förmår kontrollera sina sexuella impulser. Men det finns bland oss också pedofiler, för vilka det är ett stort lidande och en stor rädsla att leva med sin egen böjelse. De förkväver sina egna fantasier eller lever i ständig ångest och vågar inte söka hjälp för sitt eget trångmål. Inte heller alla som någon gång har varit sexuella utnyttjare är pedofiler, utan de kan lida av någon hjärnsjukdom eller ha en hjärnskada. Några är mentalt eller intellektuellt efterblivna och kan inte kontrollera eller fatta vid den av sina gärningar. I fråga om barn och ungdomar kan det också vara fråga om ett övergående störningsbeteende, där man uppvisar symptom på att man själv har erfarenhet av att ha blivit utnyttjad. Men i denna uppsats koncentrerar vi oss på pedofilin och pedofila utnyttjare.

Spektrat av män, kvinnor och ungdomar som gör sig skyldiga till sexuellt utnyttjande av barn är mycket brett och mångfacetterat. Det finns inte bara en eller två typer av pedofiler eller sådana som sexuellt utnyttjar barn. Pedofila fantasier och begär förekommer ofta redan tidigt i ungdomsåldern och hos en del kommer de första gärningarna som har med utnyttjande att göra i 15-18-årsåldern.

Vi erbjuds via trosföreställningar, berättelser och ofta också genom media en förvrängd och vilseledande bild både av pedofilin och av den som begår övergrepp mot ett barn. Å ena sidan har vi ett begrepp som tar alltför lätt på

fenomenet, ”fula gubbar” (fi. *namusetä*), å andra sidan bilden av en monsterlik sadistisk barnamördare. ”Fula gubbar” leder tankarna till någon slags ömkansvärd och stackars gammal man. Denna bild kan i all sin oskuldshet hjälpa oss att ta alltför lätt på ett sexuellt utnyttjande av barn. Våra vardagsupplevelser av fula gubbar förmår inte heller ge en rätt bild av den invecklade dynamik som ligger bakom utnyttjande av barn, dvs av de bindningar och hemligheter som har byggts upp under en lång tid och i vilka de flesta utnyttjade barn har att leva.

Benämningen fula gubbar har gett oss möjlighet att med våra barn tala om en enda liten men kanske den synligaste biten av pedofilin. Det är lättare att med barnen tala om karaktären av deras verksamhet och deras tillvägagångssätt. Klara förbud mot att ta emot något som helst av okända eller att gå med dem någonstans räcker. En stor del av de vuxna har också egna erfarenheter av hur man som barn stött på masturberande män eller sådana som erbjudit betalt för att bli masturberade. De fula gubbarna blir lätt identifierade i sin omgivning i motsats till största delen av dem som sexuellt utnyttjar barn.

På samma sätt får de enskilda pedofiler som utnyttjar barn som är okända för dem rum i våra tankar, när vi tänker efter hurudan en pedofil är. Bilden av pedofilin förvrängs beträffande de fula gubbarna och våldtäktsmännen av det att de oftast blir fast för sina gärningar. När det gäller våldtäktsmännen ser rättegångarna och domarna till att de är mycket framme i media.

I verkligheten kan det vara så att det mest sannolika är att en person som gör sig skyldig till sexuellt utnyttjande av barn kommer från barnets egen familj eller släkt. En annan betydande grupp utnyttjare återfinns i de utnyttjade barnens övriga nära livsomgivning: bland bekanta, bland grannarna, bland dem som finns med i olika fritidssysselsättningar, någon gång också i barnets dagvård eller i skolan.

En person som sexuellt utnyttjar ett barn skiljer sig sällan från den övriga befolkningen. I en utomståendes ögon är hans bakgrund otadlig, en del tycks komma mycket väl överens med sin omgivning. I sina samfund kan de vara kända som omtyckta och pålitliga medlemmar, intelligenta, begåvade, sådana som har god hand med barn och ungdomar. En stor del av utnyttjarna är skickliga i att manipulera sin omgivning. De organiserar sin omgivning på mycket lång sikt och målmedvetet.

Nästan alltid är det så att omgivningen får en stor chock, när en utnyttjare blir gripen. Avslöjandet delar ofta upp samfundet i två läger när det fråga om skuld. Tyvärr är det ofta så att också den krets som står det utnyttjade barnet eller den unga närmast tar parti för och tror på den som utnytt-

jat. Detta kan delvis förklaras av att många utnyttjare har byggt upp en förtroendeingivande relation till barnets eller den ungas föräldrar och så i fall av upptäckt försäkrat sig om sin egen trovärdighet mot barnets ”inbillningar” eller ”lögner”. Till en del förklaras föräldrarnas behov av att till en början förneka händelserna av chocken av att det hänt det egna barnet eller den unga någonting förfärligt. Den egna ångesten och hjälplösheten förlamar de vuxna, så att de inte kan fungera som föräldrar.

Något om utnyttjarens motiv och sätt att ta kontakt

Ett klassiskt sätt att dela in pedofilerna på har varit en tudelning: fixerade pedofiler och regressiva pedofiler. Den här klassificeringen är mycket grov, men ger ett verktyg att dryfta olika uttryckssätt och motiv inom pedofilin.

Den fixerade pedofilen

De fixerade pedofilerna uppvisar en i ordets rätta bemärkelse heltäckande låsning vid barnsex, men uppvisar också i rätt stor skala en låsning vid barnets värld. Den fixerade pedofilen identifierar sig starkt med barnet och barnets värld. Barnets värld upplevs som trygg och det umgänge som finns där går ut på att ”man bryr sig om och älskar”. Utnyttjaren identifierar sig lätt med offret och överför sitt eget uppträdande till barnets nivå.

Den fixerade pedofilen eftersträvar i allmänhet en fast (sex)relation till barnet. Att binda barnet vid det egna behovet tar tidsmässigt sett mycket länge, ibland flera år. När barnet eller den unga uppnår en viss ålder eller grad av fysisk mognad vilka är störande sedda ur pedofilens synvinkel, är utnyttjaren redo att överge sitt offer och går över till att söka upp och bereda nya offer för utnyttjande.

De fixerade pedofilerna finner att deras eget sexuella intresse är av stabil karaktär. På samma sätt inser de att intresset beror på inre, psykologiska faktorer. Böjelsens art blir uppenbar för dem redan i ungdomsstadiet.

Närmandet till ett barn sker ofta via förförelse eller genom medveten övertalning. Närmandet sker finkänsligt och försiktigt, så att barnets motstånd bryts ner. Samtidigt bryter pedofilen också ner sina egna inre spärrar i förhållande till det sexuella utnyttjandet. Utnyttjaren uppvisar en myckenhet av positiva känslor mot barnet. Han kan stå till tjänst med saker som han har sett att barnet eller den unga saknar.

Samtidigt fungerar barnet eller den unga i utnyttjarens förhoppningar och fantasier som den person genom vilken pedofilens egna behov av närhet,

sexualitet och ”kärlek” blir förverkligade.

Till en början begränsar sig utnyttjarens sexuella beteende till en icke-genital närhet och i det att bindningen tilltar kommer det med mera av gradvis öppnare och intimare sexuell aktivitet. Utnyttjaren vill i allmänhet att barnet eller den unga skall njuta av de sexuella akterna. Tonvikten kan således bestå i ett sexuellt upphetsande av barnet, varvid offret lockas att reagera sexuellt och positivt ur utnyttjarens synvinkel sett. Samtidigt läggs en kraftig dimridå ut beträffande barnets begreppsvärld, ett bindande vid hemligheten och en skuldbeläggning äger rum. På så sätt får utnyttjaren barnet eller den unga att tåga.

Man upplever att sexualiteten kan delas med barnen och utnyttjaren ger dessa händelser i sitt sinne snedvridna innehåll av tillgivenhet och kärleksbetygelser. Ofta beskriver pedofilerna sin verksamhet som ”att lära barnet till sexualitet och kärlek”. I verkligheten är utnyttjaren fullständigt blind för offrets erfarenhetsvärld eller vägrar han t.ex. inse barnets rädsla, smärta, bön om att sluta eller barnets tårar och hjälplöshet.

Den regressiva pedofilen

Hos de regressiva pedofilerna påträffar vi personer, som stundtals i olika konfliktsituationer i livet och under kraftig stress utnyttjar barn sexuellt. Många pappor och mammor som gör sig skyldiga till incest kan räknas till denna kategori.

Utmärkande för en regressiv pedofil är oförmåga och svaghet i fråga om vuxenrelationer. Personen upplever sig vara ensam och har starka upplevelser av tomhet, ångest och depression. I konfliktsituationer flyr han undan ansvar och ersätter en problematisk relation till en vuxen med umgänge med barn. Hos den regressiva pedofilen riktar sig sexualiteten till största delen mot vuxna.

Utnyttjaren upplever sitt sexuella intresse för barn som en tillfällig förlust av självkontroll och omdömesförmåga. Gärningsmannen inser inte att gärningarna har att göra med hans inre psykologi eller att den pedofila egenskapen är en del av jaget.

Det pedofila intresset kommer till uttryck först i vuxen ålder och intensiteten vad gäller detta intresse varierar stort beroende på livssituationer. Inledandet av ett utnyttjande kan vara impulsivt. Det betyder inte att det inte skulle ha föregåtts av fantasier. Tidsmässigt kan utnyttjandet fortgå i årtal.

I den regressiva pedofilens värld får offret ställningen av vuxen och för gärningsmannen ligger tonvikten i situationen av utnyttjande på hans egen upphetsning och utlösning. Barnet har som upphetsare och tröstare av utnytt-

jaren försatts i rollen av en vuxen. Den regressiva pedofilen identifierar inte sig själv med ett barn, utan omvandlar i sina fantasier barnet till en jämställd pseudovuxen.

Som motiv för gärningarna kan t.ex. i familjekretsen också förekomma hämnd. Den upplevda förödmjukelsen eller narcissistiska skymfen hämnas man barnet eller makan. Gärningarna kan också vara motiverade av att den hotade kan försöka underbygga sin maktposition. Härvidlag vill man genom det sexuella utnyttjandet förödmjuka och straffa andra familjemedlemmar. Typiskt för regressiva liksom också fixerade pedofiler är ofta att de inte har förmåga till empati, det är i stor utsträckning emotionellt avtrubbade och självcentrerade. Det viktigaste är tillfredsställelsen av de egna behoven såväl emotionellt som fysiskt.

Förlösandet av inre spänningar

Också en mängd andra grupper gör sig skyldiga till sexuellt utnyttjande av barn. Motivet för deras gärningar är förlösandet av aggressioner, sadism och vrede eller de är sådana som förverkligar sina sexuella begär utan att bry sig om andra och ingångna avtal. I dessa fall är våldtäkt den allmännaste formen att sätta detta i verkställighet.

Det finns många slags motiv bakom de gärningar de som gjort sig skyldiga till sexuellt utnyttjande av barn utfört. Gärningarna varierar på ett märkbart sätt gällande betydelseinnehållet och sättet att förverkliga dem på. Som en gemensam nämnare för gärningarna kan man betrakta utlösandet av gärningsmannens inre spänningar. Gärningsmannen försöker lösa t.ex. sina problem av ångest, hjälplöshet, aggression, frustration och ensamhet via sexuell upphetsning och utlösning. För en del av pedofilerna består det mest avhjälpande och njutbara i att skapa relationerna, att planera dem, att fantisera om det som skall komma och att minnas det som har hänt.

Det utnyttjande som har ägt rum framkallar hos gärningsmannen ofta känslor av skam och skuld, vilka han har svårt att uthärda och behandla. Denna inre och ansättande spänning leder till att han på nytt försöker undfly situationen eller försöka lösa den – till att han på nytt förbereder och förverkligar ett sexuellt utnyttjande av barnet. Hos pedofilen förstärks det tvångsmässiga i utnyttjandet och den upplevelse av välbehag som gärningarna ger blir smalare – hemlighållandet, försöken att dölja det hela och isoleringen driver gärningsmannen mot ett ännu större trångmål. Processen uppvisar så pedofilens verkliga karaktär: det är inte fråga om sexualitet eller kär-

lek, utan sexualiteten får ge efter för enbart sex och sex fungerar som en kanal för gärningsmannens ångest, hjälplöshet och vrede.

Om barnens betydelser för utnyttjaren i pedofilringen

Man kan också skildra dem som gjort sig skyldiga till sexuellt utnyttjande av barn via de olika betydelseinnehåll de ger åt sitt förhållande till barnen. Så kan t.ex. en pedofil som har bildat en s.k. soloring fungera tillsammans med barnen i ringen från mycket olika utgångspunkter och stå i olika relationer till barnen beroende på vilken position han ger barnet i fråga. Barnen och de unga är också mycket medvetna om denna inre hierarki i ringen och dynamiken. De kan rentav tävla sinsemellan om sin position inom ringen.

Till det barn som finns närmast bildar utnyttjaren en relation som han benämner själsfrändskap. Därefter kommer de barn för vilka han upplever sig vara älskaren. För andra åter är han en lekkamrat. I förhållande till den som nyligen kommit in i ringen bygger pedofilen upp för sig själv rollen av erövare och förförare. Han njuter av detta skede som innehåller fantasier, där han kan bryta ner barnets eller den ungas motstånd och binda dem till sin egen maktsfär.

Men gruppen kan också innehålla barn mot vilka utnyttjaren riktar sina egna sadistiska och klart underkuvande sidor. Mot dem kan gärningsmannen uppträda som kontrollör och hämnare eller som hänsynslös övergreppsman, barbar och våldtäktsman. Genom den här sidan i sitt beteende bevisar han också för barnen att han är gruppens ledare och den som definierar gruppens verksamhet.

Andra betydelseinnehåll som gärningsmannen kan ge sin relation till barnet är t.ex. att han är barnens välgörare, den som förstår dem, den som bryr sig om dem, deras uppfostrare eller lärare.

Motiven för utnyttjarens gärningar formar på ett väsentligt sätt graden av allvar hos det utnyttjande som förekommer inom ringen. Inom ringen kan "sexualkulturen" variera från smekningar och att ta i famn (för att utnyttjaren skall bli upphetsad) till grupp-masturbationer och vilda våldtäkter.

Utnyttjaren upplever olika grad av närhet till barnen i ringen. En stark upplevelse av närhet har han till sin "själsfrände" och den minsta närheten till det barn för vilket han fungerar som hämnare. Utnyttjaren kan förändra sitt beteende på ett oförutsägbart sätt. På det viset kan han via skrämnel bevara kontrollen över gruppen och enskilda barn.

En soloring avslöjas ofta i det skedet att utnyttjaren förlorar greppet om

gruppen. Det sker när gruppens storlek blir alltför omfattande eller när äldre ur gruppen uteslutna ungdomar avslöjar gärningsmannen. Att gruppen upplöses innebär nästan aldrig att de unga skulle berätta för utomstående vad som har hänt i gruppen. I en situation av upplösning av gruppen kan de unga ta rätten i egna händer och hämnas de förödmjukelser och de känslor av övergivande de har upplevt.

Hur beständig är den pedofila läggningen?

Pedofilerna och de som gjort sig skyldiga till sexuellt utnyttjande av barn är mycket medvetna om samhällets inställning till dem och deras gärningar. Det tvingar dem att dölja sin läggning och också att motivera för sig själv det berättigade i sina böjelser och gärningar. Det leder för deras del till ett massivt hemlighetsmakeri och till tankedeformationer som försvarar gärningarna samt till att man tolkar offrens reaktioner på ett sätt som passar en själv bäst.

Hemlighet

Pedofilen måste redan från tidig ungdom hemlighålla sin egen läggning. Hemlighållandet ökar via planer på utnyttjande och fantasier. Pedofilen säkrar reträtten. Han bygger ofta upp parallella och på varandra liggande historier för att skydda sig mot upptäckt. På samma gång isolerar han sig från sin omgivning. Håller inte en historia, har han andra till sitt förfogande. Pedofilen bygger upp åt sig en stark fasad som skall skydda hans kärna. Det som för en utomstående ser gott och trovärdigt ut är fullt av svek. Med tiden minns gärningsmannen inte ens själv vilken historia han har serverat vem. Han börjar bli fast för sina egna lögner.

Både offren och ofta också omgivningen binds vid hemligheten. Offret och omgivningen blir oförmögna att handskas med utnyttjandet. Genom lögner, hot, utläggande av dimridåer eller genom kraftig manipulering binds man vid hemligheten. Offret och omgivningen börjar bära på skuld och skäms över det som har hänt.

Välbehag

Till de gärningar som har med utnyttjandet att göra kopplas hos gärningsmannen kraftiga upplevelser av njutning, vilka han inte kan få på annat håll. Tillfredsställelse äger rum på många också djupa upplevelseplan. Emotionellt kan relationen till barnet vara mycket betydelsefull och enastående i utnyttjarens liv. Detta är någonting han inte kan komma till och inte just heller vill

komma till tillsammans med en vuxen. Den sexuella njutningen och utlösningen är möjliga endast tillsammans med barnet. Vidare är det så att central i utnyttjarens liv blir den utlösande karaktären vad gäller konflikter och ångest som uppstår via de processer som har med utnyttjandet att göra. Några korta sekunder av upplevelse av orgasm kan vara det enda ögonblicket i livet, när den inre spänningen, ångesten och ensamheten lättar. "Hur kunna avstå från detta, vad i stället?" frågar sig pedofilerna.

Tvångstanke

Ett beteende som går ut på utnyttjande utlöses ofta av mycket olika behov, inre spänningar, känslor och minnen som gärningsmannen har svårt eller omöjligt att kontrollera. Det leder till ett tvångsmässigt uppreparande av utnyttjandet och beroende av sex med barn. Tvångstanken förstärks av brytande av tabun och att man ställer sig utanför samhället i marginalen – en egen värld och makt förblindar gärningsmännen.

Hur förklarar sig gärningsmannen berättigad till dessa gärningar?

Det är skäl för oss att komma ihåg den karaktär av tvångsmässighet hos gärningsmannen, vilken hör samman med hans gärning. Efter att de blivit gripna vill gärningsmännen lyfta fram sin egen förmåga att behärska sig själva och förringar den dominerande faktorn i sin läggning. Utnyttjarna betonar att det är fråga om engångsgärningar och någonting sporadiskt och ingenting som är uppsåtligt. Dessutom förnekar de ofta det allvarliga i sina fantasier och gärningar. Genom att göra så vill de intyga för sig själva och andra, att de inte är utnyttjare som planerar någonting i förväg. Snarare skyller de händelsernas förlopp på sin svåra livssituation eller rentav på barnet eller den unga.

För att kunna stå ut med följderna av utnyttjandet använder sig gärningsmännen av tankegångar som försvarar gärningarna eller sin böjelse: "Barnen måste ju få undervisning och handledning i det sexuella på ett konkret sätt" eller "barnet var intresserat och villigt, det var inte alls fråga om tvång". Det centrala är ändå att i första hand förneka allt som har skett.

Utnyttjarna försöker "berättiga" sina gärningar: "Jag ville bara straffa, det var alldeles rätt åt den". Gärningsmannen kan hitta på olika svepskäl för sina gärningar: "Jag ville ju bara barnen det allra bästa, men det hela gick bara snett på något vis, det var inte meningen." Gärningsmannen kan normalise-

ra sina gärningar: "Alla män vill väl ha det som är ungt och rent." Utnyttjarna tar stöd av olika allmänna antaganden: "Det är bara samhällets stränga moralism dethär att förneka barnen sexuella kontakter" och så vidare.

Pedofilerna använder fantasier och barnpornografi för att för sig själv berättiga sina gärningar, med deras hjälp övervinner man inre hinder och bekräftar man egna motiv. Fantasier använder man sig också av när det gäller att välja ut offren och vad gäller planerna att gå vidare i utnyttjandet. Utnyttjarna omdefinierar offrets uppträdande och tolkar det så att de egna gärningarna försvaras eller berättigar till dem. Man tolkar offrets yttre väsen, t.ex. att det är så behagfullt, som ett medvetet sätt att förföra eller ge sexuella signaler och löften. Tolkningen av offrets beteende förvrängs ofta att svara mot de egna behoven och förväntningarna. Till och med offrets försök att klara sig ur det hela tolkas fel, att offret inte gör motstånd (den förlamning skräcken åstadkommer) kan för utnyttjaren vara ett tecken på att barnet går med på att ha sex.

Utnyttjaren vill ogärna lägga märke till offrets reaktioner, inte igenkänna eller förstå (skräck, tårar, darrning, spänning). Offrets naturliga fysiologiska reaktioner som beror på stimuleringen (erektion och att bli fuktig) tolkar utnyttjaren som lust och att gå med på att ha sex: "Hon var villig att gå med på min förförelse." Utnyttjarna ser sina offer som sexobjekt och ofta sig själva som passiv mottagare och offret som den aktiva parten.

De gåvor man har gett offret och uppmärksamheten ser man som någonting som berättigar en att bära hand på barnet eller den unga. Barnet eller den unga får ofta en upplevelse av att stå i skuld till sin utnyttjare för den uppmärksamhet eller den gåva de har fått.

Gärningsmännen har också en förvrängd bild av andra utnyttjare och sexuellt utnyttjande. De ser varandras tillvägagångssätt som någonting normalt. Utnyttjarna har sitt eget manuskript vad gäller livet som de söker och de upplever att de via sina erfarenheter får stöd för denna livsmodell. För dem står deras gärningar helt i balans med deras fantasier: "Här kan det inte vara fråga om någonting som är fel". Gärningsmännen förnekar också de fysiska, psykiska och sexuella men utnyttjandet kan ge upphov till hos barnet och dess kommande utveckling.

Om vården av gärningsmännen

Vården av dem som gjort sig skyldiga till sexuellt utnyttjande och pedofiler har utvecklats radikalt under senare år. Den uppfattning som länge har

varit gällande om att alla vårdmetoder är resultatlösa håller på att ge vika. När det är fråga om utnyttjarna har problemets omfattning och det mångfacetterade i det utmanat till en utveckling och förändring av vårdmetoder och delvis också vårdfilosofier.

De kognitivt-behavioristiska terapimodellerna har fungerat bäst inom vården av utnyttjare. När det gäller vårdmetoderna anser man inte att man botar pedofilen, utan utgångspunkten för terapin är att påvisa och förändra de snedvridningar i tänkesätt och tolkningar som uppstått hos utnyttjaren. I terapin analyserar man också de beteendeprocesser som åstadkoms hos utnyttjaren genom olika känslor. Man söker en utväg ur modellen av utnyttjande. Gärningsmännen görs ansvariga för sina gärningar och väcks till att känna sympati för sina offer. Teman som skuld, skam och ånger är också centrala för terapin. I terapin går man också igenom gärningsmannens egna potentiella offerbakgrund eller traumatiska upplevelser.

Terapin innebär en yttre kontroll (det vårdande teameet, terapeuten) internalisering i utnyttjarens inre kontroll. Terapin är kraftigt konfronterande och påvisar gärningsmannens förvrängningar av tankevärlden och försök till manipulering. Genom terapin försöker man förebygga återfall och nya utnyttjanden.

Utnyttjarna utnyttjar under sin livstid ofta tiotals barn och unga sexuellt. En vård som ges i ett så tidigt skede som möjligt åt utnyttjare och pedofiler kan hindra många barns traumatisering och på samma gång besparas deras familjer, närmaste, kamrater och omgivning även i större utsträckning från ångest och lidande.

Hur gå till väga vid upptäckt av sexuellt utnyttjande av barn?

Sexuellt utnyttjande är ett allvarligt brott. Misstankar om ett sådant bör alltid tas på allvar. Det är viktigt och nödvändigt att genast efter händelsen anteckna allt som misstanken bygger på. På samma sätt är det viktigt att en omsorgsfull och ordagrann uppteckning äger rum genast efter händelsen också i det fall att det är barnet eller den unga som berättar om en gärning som riktats mot dem eller försök till någonting dylikt och där den som lyssnar kommer att tänka på att det här kan vara fråga om en kränkning av ett barns sexuella integritet eller ett försök till detta, eller också att någon försökt locka någon in i detta. Replikerna i dialogen, uttryckssätten, frågeställningarna upptecknas ordagrant, vem, vad, var, när, hur någonting har hänt, ävenså barnets beteende och de känslomässiga reaktionerna (ångest, fruktan, spändhet, rastlöshet osv). De ord barnet använt om könsorganen eller benämningar av de sexuella funktionerna bör inte omfriseras. Om barnet samtidigt som det berättar pysslar med någonting eller ritar, är det skäl att ta vara på teckningarna och de alster som pysslandet ledde till tillsammans med anteckningarna.

Det är viktigt hur den förste lyssnaren reagerar på det som barnet berättar och på barnet i den situationen. Därav får barnet en uppfattning om hur de vuxna överhuvud förhåller sig till dessa fenomen. Därför är det viktigt att lyssnaren medvetet intar en position av lugn och avslappnat är närvarande i förhållande till barnet och dess berättelse. Ett förtroende förmedlas till barnet: man lyssnar till det jag har att berätta och det tas emot. Jag är värd att bli föremål för omsorg. Det är bästa möjliga början till ett senare omhändertagande av ärendet.

Det är viktigt att tydligt säga till barnet att det inte lämnas ensamt. Likaså talar man från första början om att det som har hänt inte är barnets fel. Det är också viktigt att tala om för barnet och den unga, att de bör få hjälp och att den hjälpen skall ordnas för dem.

De första åtgärderna

Om den som tar emot berättelsen eller den som annars är med barnet får problem beträffande hur gå till väga efter att barnet har berättat om ett eventuellt utnyttjande, lönar det sig inte att ensam överväga vad göra utan man bör telefonledes konsultera t.ex. den egna kommunens grupp för sexuella övergrepp (=SERI) vid social- och hälsovårdscentralen eller närmaste jourhavande barnpsykiater. Man kan också samtala med barnets hälsovårdare. En riktgivande konsultation med SERI-gruppen kan man också göra anonymt. Där eller vid socialväsendet kan man också efterfråga barnskyddslagens förpliktelser gällande den situation den anställde befinner sig i.

Överhuvudtaget om det är så att det hos den som lyssnar till barnet uppstår en bekymmersam tveksamhet beträffande barnets säkerhet, är det skäl att på sätt eller annat få bekräftelse på hur saken ligger till. Vid behov kan man ta kontakt med barnskyddsmyndigheterna, om problemet inte kan avklaras på annat sätt.

Om det är sannolikt att barnet är i brådskande behov av barnskydd, t.ex. om man inte får kontakt med föräldrarna och/eller barnet löper risk att omedelbart på nytt utsättas för ett utnyttjande, är det nödvändigt – och en församlingsanställd har på basis av barnskyddslagen rentav en förpliktelse därtill – att genast diskutera med socialväsendets barnskyddsmyndigheter om situationen i fråga.

Om utnyttjandet har ägt rum nyligen och om det kan påvisas att ett sexuellt utnyttjande är för handen, är det brådskande med en remiss för fortsatta undersökningar. Barnet eller den unga bör med hälsovårdscentralens remiss omedelbart fås iväg som dejourfall att undersökas av specialläkare för barnsjukdomar vid närmaste centralsjukhus. Centralsjukhuset bedömer huruvida offret dessutom behöver undersökning av specialläkare inom gynekologi och rättsmedicin. Ett dylikt fall bör genast rapporteras också till barnskyddsmyndigheterna.

I allmänhet hör gemensamma överläggningar samman med sjukhusundersökningarna, där barnens föräldrar, barnskyddsmyndigheten, det barnpsykiatriska teamet och vid behov arbetsgruppen vid vuxenpsykiatri är representerade. Till undersökningshelheten hör också att man kartlägger helhetsläget beträffande familjens liv.

Tyvärr finns det ännu inte i Finland några hela landet omfattande undersökningsdirektiv för sexuellt utnyttjande av barn. Barnpsykiatriska föreningen i Finland har tillsatt en arbetsgrupp som håller på att färdigställa en dylik

rekommendation tillsammans med Finska läkaresällskapet Duodecims *Käypä hoito* -projekt. (Den kommer att ges ut som en CD att användas inom hälsovården och i sinom tid också i förkortad form tillgänglig för alla intresserade av ämnet i tidskriften Duodecim.)

Man bör inte inleda någon terapeutisk vård på lång sikt, innan grundliga medicinska, fysiologiska och barnpsykiatriska undersökningar har utförts. Efter undersökningarna ordnar social- och hälsovårdsmyndigheterna vård och senare rehabilitering för offret, de anhöriga och i mån av möjlighet också för gärningsmannen enligt vars och ens individuella behov.

Att utreda ett sexuellt utnyttjande av barn är ett samarbete mellan tjänstemän inom social- och hälsovården, polisen och rättsväsendet. Om man redan i begynnelsekedet behöver brottsundersökning, gör föräldrarna eller socialväsendet brottsanmälan hos polisen.

En av stödåtgärderna är att barnskyddet kopplas in. Det kartlägger vilken form av stöd barnets familj möjligen nu genast snabbt behöver, vad som kanske kommer att behövas under en längre tid. Barnskyddet finns hela tiden med vid klarläggandet av misstanke om utnyttjande. Omhändertagande och placering i fosterhem är alltid extrema åtgärder inom barnskyddet, så är även fallet gällande eftervården av sexuellt utnyttjande av barn. Barnskyddet använder sig av alla tillbudsstående stödåtgärder så att föräldrarna eller den ena av dem kan ha vård om barnen hemma.

Om en församlingsanställd har behövt vara med vid klarläggande av sexuellt utnyttjande eller om det är så att det barn som har berättat om att det blivit utnyttjat fortsättningsvis står i samarbete med den anställda, lönar det sig för den anställda att i det förstnämnda fallet skaffa sig en konsultativ kontakt och i det senare fallet regelbunden arbetshandledning hos en professionell utanför arbetsplatsen (t.ex. via en familjebyrå).

Alla som på nära håll har berörts av det sexuella utnyttjandet av ett barn behöver i krissituationen snabbt personlig krishjälp. På samma sätt lönar det sig för den församlingsanställda att för sitt eget bästa söka sig till samtal där man försöker genomarbeta krisen fast genast som barnet har fått i trygga händer; detta även om man bara svagt upplever behovet av någonting dylikt. Vid hälsovårdscentralerna känner man till de lokala möjligheterna.

När det är fråga om fall av sexuellt utnyttjande som berör en omfattande grupp, har arbetsplatsen eller den stödgrupp som fungerar där eller annan grupp tom en enskild familj, en klubb, en lägergrupp eller skolklass möjlighet att få hjälp av FRK:s psykologers kristräningsgrupp t.ex. för att reda ut den förvirring som uppstått den första veckan. Kontakt med gruppen kan fås via

den egna hälsovårdscentralen. (Mera fakta om denna verksamhet fås av den bok *Kuin salama kirkaalta taivaalta /Som en blixtn från en klar himmel* Salli Saari, docenten i psykologi, ledaren för FRK:s beredskapsgrupp och ordförande för ledningsgruppen, har gett ut.)

Att dirigera dem som länge varit utan hjälp att undfå vårdkontakter

En del av dem som varit utan hjälp har i skolåldern kunnat dirigeras till vårdkontakter som en följd av intagning på sjukhus, i samband med vård av olika symptom, via skolhälsovården på grund av oskäligt utdragna inlärnings-svårigheter eller på grund av osocialt uppträdande dirigerade till vård via barnskyddet.

När det gäller dem som på tröskeln till pubertetsåldern på eget initiativ har sökt sig till vård, kommer jag att tänka på två exempel. In genom dörren till familjebyrån kom en reslig flicka som just hunnit fram till puberteten. Mycket ångestull kom hon för att berätta, att hon regelbundet alltid våldtagits av sin styvfar, när mamman hade kvällsskifte i arbetet. Dethär hade fortgått ända från 6-årsåldern dvs det började ungefär ett år efter att mamman hade ingått nytt äktenskap.

Vid samma tidpunkt kom från en annan ort till A-klinikens mottagning en ung människa i samma åldersgrupp. Hon berättade om sin oro över att hon hade blivit tvungen att i allt större omfattning börja använda alkohol och tidvis även mediciner för att kunna uthärda sitt psykiska illamående beroende av att en man som bodde i samma hushåll i årtal har våldtagit henne när han varit berusad.

Efter att de för första gången i sitt liv i samtal kunnat blotta sin hemlighet kunde bägge flickorna berätta om utnyttjandet för sina mammor och be dem komma med i de fortsatta utredningarna.

En del unga mödrar har sökt sig till vård på grund av en outhärdlig och överklig ångest eller efter att det egna barnet uppnått den ålder när mamman själv i tiden under årtal hamnat i en utnyttjares händer. Mammans kropp börjar via sina symptom ihågkomma och påminna om saker som förträngts och därför blir ångesten så outhärdlig, att mamman måste söka sig till vård.

När det inom vården uppstår en förtroendefull kontakt, vågar detta väsende mycket skyggt börja komma ihåg och steg för steg, litet i gången hämta fram barndomstidens smärtsamma och omskakande händelser. I det stadiet av vård blir dessa offer tvungna att i sitt eget känsloliv och i sin kropp gå igen-

om samma helvete som de drevs ner i vid den situation sexualbrottet begicks. I annat fall förmår inte sinnet eller kroppen befrias från sin börda.

Först efter ett långt omskakande som ägt rum i det inre förmår offret ens tänka sig att hon någon gång skall våga göra en brottsanmälan och stå ut med en rättsprocess, där gärningsmannen som etsat sig in i sinnet på ett över måttan skrämmande sätt på sätt eller annat skulle komma att upprepa sina tidigare hotelser. Dessa har i allmänhet med stor psykologisk skarpsyn bringats att träffa ifrågavarande offers allra centralaste livsvärden, ävensom kärnpunkterna för ifrågavarande familjvärdebegrepp och det välmående som berör barnet självt och de viktigaste människorna för barnet.

De välsignade kriserna

Det är heller inte alldeles ovanligt att i en situation där man utreder konflikt-situationer i en parrelation den ena parten börjar komma ihåg från gömslens skrymslen en situation i förpuberteten, där ett utnyttjande försöktes av den egna fadern.

En äkta hälft som hade fått fram en sådan minnesbild, önskade för egen del så snabbt som möjligt reservera en tid för personligt samtal. Hon hade inte angett orsaken till sin begäran förrän det personliga sammanträffandet ägde rum. Under samtalets gång berättade hon hur ett sådant plötsligt erinrande kan vara så tydligt, att till och med minsta detalj i de enskilda replikerna förefaller som om de skulle ha yttrats igår. Försöket till utnyttjande hade hänt efter att föräldrarna hade grälat och då fadern hade varit något berusad. Även om ett dylikt försök hade hänt bara en gång, märkte offret när det berättade om det, att det har påverkat livet negativt i årtionden. Det har också ansträngt parrelationen samt förhindrat äkta glädje över den egna sexualiteten. Nu efter ett missfall i slutet av graviditeten kunde inte längre den undanträngda hemligheten stängas inne, utan tog sig utlopp i form av en häftig kris i parrelationen och tog sig samtidigt utlopp också som plötsliga psykosliknande symptom hos familjens under tio år varande barn. Det framgick att barnet stod i kö för att få tid för psykologiska undersökningar.

Kopplingen mellan den kränkning av integriteten som hustrun upplevt tjuugo år tidigare och de kriser familjen nu hade att gå igenom vågade vi i vårt sinne söka bekräftelse på först efter följande händelser: Efter att några gånger ha gått i personliga samtal vågade hustrun berätta om det som inträffat för sin man. Därefter hade makarna samtalat sinsemellan om hustruns traumatiska erfarenhet och vi hade bearbetat de känsloreaktioner saken hade

väckt hos båda makarna vid de gemensamma sessionerna. Under sistnämnda arbetsfas hade makarnas ödelagda samliv åter blivit friare på ett tillfredsställande sätt på alla nivåer av det äktenskapliga samlivet och de symptom familjens barn hade uppvisat höll på att försvinna. Under tiden för arbetet med föräldrarna hade man hos barnet utfört kartläggande psykologiska undersökningar. Uppföljningen fortsattes vid familjebyrån i enstaka perioder under några månader. Men det fanns ingen anledning att påbörja den planerade psykoterapibehandlingen av barnet. Symptomen försvann.

När hon tog avsked vid den sista terapitimen vände sig denna hustru och mor om i tamburen när hon höll på att ta på sig hatten och kom till mottagningsrummets dörr: ”Jag vill bara ännu säga det att utan dessa våra häftiga kriser och utan denna gemensamma arbetsperiod från det första sammanträffandet till denna dag hade vi inte haft ett friskt barn nu, inte varandra som makar tillsammans med min man och inte vårt egna hemshus heller. Vi skulle inte ha orkat bygga på det så att det blev färdigt utan – ja utan allt dethär. Våra välsignade kriser!”

När svårigheten att tala möter det besvärliga i att lyssna

I mitt arbete har jag upprepade gånger tvingats konstatera hur svårt det är för ett barn att kunna uppleva förlösning från den fasa det upplevt i samband med en kränkning av dess sexuella integritet. På grund av brottets art är det sällsynt att brådskande hjälp kan fås. En del av barnen har blivit utan hjälp resten av sitt liv. Också de som har kunnat fås inom räckhåll för hjälpen, har olovligt länge ensamma burit sin börda. Som allra mest problematiska kan man anse de barn och unga vars utnyttjande har börjat i tidig barndom innan skolåldern och speciellt i de fall gärningsmannen har haft möjlighet att stå i kontakt med barnen upprepade gånger.

De offer som har befunnit sig i ett tidigt skede av sin utveckling har blivit utsatta för skrämselektik och skuldbelagts att tala, så att de inte skulle avslöja den brottsliga hemligheten som de blivit delaktiga av. Ett litet barn kan skuldbeläggas bara genom en liten anspelning, för att inte tala om att hota med det som kan hända barnet självt eller dess nära anhöriga (av hotelserna har det hänt att en del på sätt eller annat också har satts i verkställighet ”som en lärdom”). Att bryta denna tystnad är ofta ännu i vuxen ålder nästan övermäktigt utan till saken hörande mångsidig hjälp och mångsidigt stöd.

Allra svårast har de som blivit utsatta för rituellt utnyttjande. Det är svårt för offret att finna ord för och än mindre åhörare till sina ångestladdade redo-

görelser för detta sexuella utnyttjande, till vilket ansluter sig psykiskt, mentalt, andligt och fysiskt utnyttjande ävensom medveten tortyr. Offren för dylika brott finns med början från tidig barndom.

Begåvade barn kan förmå sig att inkapsla den påtvingade tystnaden så djupt i sitt sinnes kammare, att de rätt långt kan kompensera de skador samvetet har fått t.ex. genom synnerligen intensiva studier och lärdomsprov. De kan klara av detta oberoende av att de vid sidan av framgången tidvis kan få olika slags allvarliga symptom gällande psyke och kropp betingade av våldtäkten, i värsta fall upprepade självmordsförsök eller annat destruktivt beteende.

En del barn uppvisar symptom i form av olika inlärningssvårigheter. Ganska ofta finns där med svårigheter vad gäller verbal förmåga, ibland kan det rentav vara fråga om totalt tiggande. Via den erfarenhet som kommit vid vårdkontakter tycks en betydande faktor beträffande dessa barns talsvårigheter vara också det att ett sexuellt utnyttjande av små barn ofta inleds med oralsex och detta dessutom verkställt i och på de mest fantasifulla situationer och platser.

Barnet upplever en inre konflikt: ett outhärdligt behov att berätta om sin olust, att ropa på hjälp, att i ett raseriutbrott ge utlopp för nöden inom sig, men kan inte göra så därför att våldtäktsmannen har fått barnet att tro på och vara dödligt rädd för den katastrof som följer, om det vågar öppna sin mun och avslöja hemligheten.

”Vem förmår kalla till sig...de våldtagna orden”

(Ur Lassi Nummis dikt ”De anfäktade orden” i diktsamlingen ”Matkalla niityn yli”/På väg över ängen, Otava, Keuru 1986)

Här ges några exempel på ungdomars konstateranden i det skedet när de redan har påbörjat den terapeutiska genomgången och de redan litet har vågat glänta på sinnets dörrar:

”Hos mig har allt väsentligt söndrats, våldtagits. Det är så svårt att tala om det. Jag är rädd att ingen vågar lyssna till mig eller att han blir arg på mig, om jag talar om det.”

”Ingen kan riktigt tro eller förstå vad som verkligen hänt mig. Om jag försökte tala om det, var det ingen som trodde att det jag sade var viktigt. Ingen var nära så länge att jag skulle ha hunnit till saken.”

”De vuxna lyssnar bara till varandra och tror på varandra.”

”När gärningsmannens säger att jag ljuger eller när han säger att hela historien bara är en produkt av ett barns fantasier, tror man på honom.”

Ett lämpligare namn på en organisation som har som målsättning att hjälpa dessa unga och vuxna kan ingen ha än den organisation som grundats i fjärran östern: *Children without mouth* – 'barnen utan mun'. Dessa människor är hela sitt liv ända fram till ålderns höst barn utan mun och ord på grund av att det i barndomen skett ett fullständigt sönderbrytande av en av livets väsentliga grundläggande rättigheter, nämligen tilltron till den vuxne. De kan inte lita på andra vuxna och inte heller till den vuxne inom sig själva, därför att också grunden för den tilltron har fått sig en törn. Bristen på förtroende gentemot en vuxen och de vuxnas värld upprätthåller en ständig fruktan att inte bli hörd eller förstådd från någon sida, utan att man blir övergiven på nytt och på nytt, skuldbelagd och skambelagd just så som ju en utnyttjare går till väga. Han överförde ju sin egen skuld, sin upplevelse av övergivande och skambeläggande på barnet att bära.

Utnyttjarens och offrets gemensamma hjälplöshet och gemensamma fördel

Ute i världen råder det ett omfattande samförstånd bland experterna, att gärningsmannen själv nära nog utan undantag i sin barndom har en bakgrund av att ha blivit utsatt för utnyttjande eller någon annan form av utelämnande. Med andra ord har gärningsmannen fått sitt offer att bli rädd och med sig dela samma slag av djupt gömd erfarenhet. Detta faktum hjälper oss att förstå många av de speciella dragen gällande dessa brott. Dessa drag för sin del gör att det är så speciellt svårt att få dessa brott i dagen, att utreda dem, ge vård för dem och behandla dem i rätten.

En del av offren försöker, när de ingen hjälp kan få, få ens någorlunda kontroll över sin inre trasighet, hjälplöshet och känsla av skuld och skam genom att börja identifiera sig med sin utnyttjare antingen genom att bli prostituerad eller så blir man själv en utnyttjare. Sinnesstämningarna hos dem som på ovan beskrivna sätt hamnat in i trångmål när de försökt komma i jämvikt kan gå i följande riktning: "Jag underkuvades, jag tvingades, jag utnyttjades. Nu är det jag som bestämmer när någonting händer och vad; det är inte som det jag upplevde som barn, att andra bestämde och tvingade mig."

På grund av sin egen djupa psykiska skada förmår gärningsmannen i allmänhet inte se hur destruktiva följderna av hans gärning blir för barnet. Han upplever sig inte vara delaktig i att ha åsamkat lidande och det onda, han förmår inte leva sig in i dens situation som blivit offer för hans gärning. En

syn baserad på erfarenhet som många som länge arbetat bland många utnyttjare har är att det strängt taget är en enda möjlighet gärningsmannen har att få hjälp med sin egen brottsliga kretsgång, det är att brottet blir uppklarat och att han blir dömd.

Enligt många terapeuter finns det i fängelset under omständigheter som skyddats från yttervärlden de bästa möjligheterna att tillsammans med gärningsmannen åstadkomma en fungerande långtida terapirelation. Redan att utanför fängelset medge den sexuella gärningen är enligt dem nästan omöjligt för gärningsmannen. Och om ett medgivande av det som hänt inte sker, kan det inre i personligheten inte öppna sig för en helande terapeutisk behandling. Dethär är någonting som gäller all terapeutisk behandling. Detsamma framgick också när man talade om offrens vårdkontakter. Och det är minsann så att gärningsmannen inte slipper lättare undan än sitt offer, när det är fråga om en process som strävar till att befria honom från hans inre bördor. Ty också hans bördor har fäst sig vid både kroppens och sinnets funktioner och förvrängt dem. Gärningsmannen skulle inte stå ut med den känsla av skuld ett medgivande framkallar utan att han när han är fri på nytt skulle glida in i det för honom bekanta sättet att få utlopp för sina spänningar dvs utnyttjande av barn eller risk för självdestruktion. Att komma fram till att gärningsmannen förmår igenkänna och ta sitt ansvar för de skador han ställt till med och att han kunde förmå sig att ta på sig detta ansvar, det är resultat av ett verkligt långvarigt terapiterapiarbete och det också under slutna omständigheter.

En syn som de som har sysslat med vårdarbete bland utnyttjarna har kommit fram till är att gärningsmannen aldrig blir kurerad, så djupa har personlighetsavvikelserna hunnit bli hos honom. Oftast bör man därför uppställa som ett mål för vården, att han kunde lära sig att behärska och dämpa ner lidelsen, sitt djupa beroende av att få tillfredsställa sina behov inom känslolivet just genom utnyttjande av barn.

En sakenlig rättsprocess och terapin är således bägge nödvändiga när det gäller att hjälpa lika väl offret som gärningsmannen, är bägges gemensamma fördel. På samma gång har dessa processer om de sköts väl en avsevärd förebyggande effekt.

Lyssnarens andel

Ett offer som har blivit utsatt för sexuellt utnyttjande, ett barn och en vuxen, och som ännu ensamt bär sin börda, befinner sig i en konfliktsituation fylld

av traumatisk upplevelse av skuld och hjälplöshet. När det gäller att hjälpa honom/henne och stöda längs med hela livet, blir den lyssnandes andel mycket väsentlig, dvs vi, de enskilda vuxna som står dem nära och de som i samhället på olika håll möter offret och sköter om dess ärenden.

Offrets symptom, vilka de än må vara, är uttrycksformer för en inre kamp med känslor av ovan skildrade hjälplöshet och skuld så att han/hon kunde få kontroll över dessa sina känslor ens så mycket att det bleve möjligt att uthärda sitt psykiska läge utan att bryta samman. En vuxen lyssnare undviker omedvetet att komma i kontakt med beröringsytan hos denna känsla av hjälplöshet och återvändsgränd, därför att hjälplösheten och upplevelsen av den i allmänhet är så skrämmande för människan.

Detta avståndstagande lever hos oss vuxna lika väl i hemmets vardagssituationer som i situationer av vård, undersökning, lagstiftning och rättsprocesser. Det är viktigt att vi blir medvetna om denna försvarsmekanism vi har. Därefter är det möjligt för oss att försöka arbeta på att bli fria från denna mekanism.

Vi vuxna märker det kanske inte själva, men vi har ett stort behov att från ett barns mun höra framför allt positiva saker. Om det inte blir så, tycker vi att det vore bättre att barnet är tyst och inte stör. För oss vuxna är det alltför ofta svårt att ställa oss ansikte mot ansikte med ett barn och lyssna och ur barnets mun höra saker som är obehagliga för oss. Vi kommer inte att tänka på att just dessa för barnet är det allra viktigaste det har att berätta just då. Om det inte finner en lyssnare just då, när det är barnets tid, kan budskapet inkapslas slutligt och med desto större sannolikhet ju smärtsammare det som skall berättas är.

Under tryck kan detta smärtsamma berättelsestoff ta sitt utlopp medelst synnerligen häftiga ord eller som ett oförutsägbart beteende. Just när det är fråga om att komma i beröring med dessa de allra svåraste känslorna, när det gäller att finna namn för dem, när det gäller att dela den smärta som hör samman med dem, behöver och söker barnet en vuxen, som på det känslomässiga planet kan komma inom beröringshåll.

Vad väntar sig då barnet härvidlag av den vuxne? Att den vuxne är nära, att den lugnt lyssnar, att stå ut med vad som än kommer ur barnets mun i det ögonblicket, att vara tillgänglig, lugnande ord av förståelse, tillräckligt av tid där detta med att "bara vara" är tillåtet, där den vuxne inte på förväg har planerat något varken för egen eller för barnets del, inte styrt eller rubricerat.

Rekommenderad läsning:

Saari, Salli: *Kuin salama kirkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen* (Som en blix från klarblå himmel. Om kriser och hur klara sig ur dem). Ota-va, Keuru 2000.

PM av arbetsgrupp inom Social- och hälsovårdsministeriet 25/2000 Suomen kansallinen toimintaohjelma: Lasten kaupallisen seksuaalisen hyväksikäytön vastaiset toimet (Nationellt handlingsprogram i Finland: Åtgärder mot kommersiellt sexuellt utnyttjande av barn). Distributör: Social- och hälsovårdsministeriet.

Artiklens exempel är tagna från de många verksamhetsställen där jag under 30 års tid tjänstgjort som läkare, som psykoterapeut för barn, unga och vuxna, som arbetshandledare, som konsult, som utbildare (bl.a. 13 år som överläkare vid Barnkliniken vid Helsingfors universitetssjukhus). Exempelen har omarbetats till oigenkännelighet för att trygga anonymiteten. Förändringarna är sådana att kärnan i det som kommer fram inte förändrats. Ifrågasvarande personers tillstånd har erhållits i de fall det gäller mera än ett allmänt omnämnande. Om någon anser sig känna igen sig själv, beror detta på att det finns många som har genomgått liknande öden.

Om förebyggande av sexuellt utnyttjande av barn

Den förebyggande verksamheten har tangerats också i tidigare artiklar i denna skrift och mellan raderna har temat funnits med hela tiden, därför att förebyggandets olika element innehålls i hela den verksamhet som man utövar för att känna igen utnyttjandet och utreda det börjandes från det vetenskapliga forskningsarbetet ända fram till vården och rehabiliteringen av alla indragna parter. Ur det växande barnets synvinkel är i själva verket allt som befrämjar barnets sunda tillväxt och utveckling förebyggande verksamhet. Vi har alla möjlighet att på sätt eller annat vara med och påverka att det i vårt eget samfund finns sådan växtmån och sådana omständigheter att de stöder barnets utveckling och inte stör den.

Utöver allt det ovan anförda har barnet längs med hela sin barndom och sin ungdom rätt till och företräde vad gäller speciellt beskydd. Här finns också med de förebyggande åtgärder som gäller sexuellt utnyttjande. Strafflagen har definierat åldersgränsen för särskilt beskydd vad gäller sexuellt utnyttjande till 16 år och 18 år vad gäller sexuellt utnyttjande från nära släktingars sida eller från sådana som bor i samma hushåll, likaså beträffande kommersiellt sexuellt utnyttjande.

Föräldrarnas ansvar

Också när det gäller förebyggande av sexuellt utnyttjande är det barnets föräldrar som har det närmaste ansvaret för att barnets rättigheter förverkligas. På ett kännbart sätt är också andra vuxna med i ansvarstagandet. Detta gäller vuxna som deltar i barnets fostran eller i olika grader av service (övriga nära anhöriga, dagvårdspersonal, barnens klubbledare, lärare, fritidsinstruktörer osv).

De församlingsanställda, t.ex. ledare för klubbar och läger, kunde ta det som sin uppgift att uppmuntra och leda föräldrarna in i hur råda sina barn i

hur igenkänna farorna i samband med utnyttjandet. Lika naturligt som man också diskuterar om andra faror, om trafiken och svaga isar, borde man för barnen förklara att det finns vuxna man inte bör lita på. Till barnet bör man också förmedla kunskap om hur gå till väga i en farosituation. Barnen bör inte ta emot gåvor av okända och inte gå med dem någonstans. Om någon försöker beröra eller t.ex. få med i sin bil ett barn, gäller det att målmedvetet springa sin väg och i en annan riktning än den bilen är på väg i. Det gäller att rapportera incidenten till föräldrarna. Om någon förbjuder en att berätta det för föräldrarna, skall man inte tro dem.

Barnet behöver också instruktion i vilka de intima områdena av kroppen är som andra inte har rätt att röra och också hurudant ett gott vidrörande är, hurudant ett dåligt. Man bör också för barnen och de unga påpeka, att samtidigt som de bevakar sin egen kropps integritet, bör de inte skada en annan. Var och en har rätt till sin egen kropp.

Församlingens anställda kan också förmedla kunskap till föräldrarna och till dem som arbetar bland barnen rörande konkreta skyddande åtgärder som berör barnet t.ex. att det går att få en spärr på telefonen, en spärr som förhindrar att man kan lyssna på samtal till sextjänster. Detta är möjligt genom ett samtal till den lokala telefonoperatören. Det finns också skäl att uppmärksamgöra på att innehav av barnpornografi är straffbart. Förbudet mot innehav berör också det material som har erhållits via internet. Vad gäller internet finns det skyddsprogram, som försvårar framtagandet av icke-önskvärt material.

Fostran av barnen

Vid sidan av föräldrarna och som stöd för dem kan man ge förebyggande skyddsfostran med familjen utomstående krafter också direkt till barnet. Finländaren Alla Juvonen har på basis av egna erfarenheter och via internationell aktivitet i årtal utvecklat ett skyddsprogram för barn och unga, *Skidikantti*. Det är belagt med varumärkesskydd att användas endast av sin utvecklare Aila Juvonen. Skidikantti-programmet vill stöda barnets utveckling och ge det omdömesförmåga och beredskap i olika situationer.

Inom skyddsfostran behandlar man i grupparbetsform fenomen via fyra risksituationer (att gå vilse, eldsvåda, mobbning, sexuellt utnyttjande). Vid sidan av sociala färdigheter inövar man handhavandet av olika situationer av möte och färdigheter som behövs i dessa. Den förebyggande praktiska övningen fungerar också som helande och som förebyggande motl att bli utnyttja-

de på nytt för barn som redan har råkat ut för kränkningar av deras personliga integritet.

Barngrupperna startar med en föräldrakväll, där man för de vuxna berättar om innehållet i och målsättningen för programmet. Föräldrarna har möjlighet att bekanta sig med det material som används i gruppen, att diskutera och ställa frågor om programmet. Vid sidan av de grupper för barn som beställts av daghem och föräldrar har flera församlingar redan i flera år varit intresserade av Skidikantti-programmet för sina dagklubbar och sin ungdomsverksamhets del. Det har använts också på konfirmandläger. Med skolningen som utgångsläge har det i Finland ur Skidikantti vuxit upp program med egna namn. Alla dessa kan hittas på internet på Skidikanttis hemsida (<http://personal.inet.fi/business/skidikantti>).

När det gäller vuxenutbildning försöker man i huvudsak via praktiska övningar närma sig barnet inom sig och tillägna sig de beredskaper man vill överföra till barnet.

Om förebyggande av kommersiellt sexuellt utnyttjande

Kommersiellt sexuellt utnyttjande av barn har blivit föremål för bekymmer runtom i världen. I internationella sammanhang har man ansett det kommersiella sexuella utnyttjandet omfatta barnprostitution, barnpornografi och handel med barn för sexuella syften i olika former.

Unicef, många medborgarorganisationer och regeringarna i över 120 länder har i olika sammanhang under 1990-talet behandlat förebyggandet och avväjningen av kommersiellt sexuellt utnyttjande av barn. I Finland tillsatte Social- och hälsovårdsministeriet år 1999 en arbetsgrupp som skulle uppgöra ett nationellt avväjningsprogram i förebyggande och avväjande syfte. Arbetsgruppens PM publicerades i april år 2000.

Det mångsidiga avväjningsprogram som PM:et presenterar, lämpar sig som åtgärder också vid förebyggandet av annat än kommersiellt sexuellt utnyttjande. Där finns med konkreta åtgärdsförslag både gällande situationer i det praktiska livet och åtgärdsförslag till hur kunna koordinera verksamheten mellan olika myndigheter och förvaltningsgrenar samt kyrkor och medborgarorganisationer som är verksamma inom barnskyddet. För att man skall kunna verkställa handlingsprogrammet har man definierat de ansvariga för åtgärdsförslagen samt övriga verksamhetskretsar. Där har man också nämnt kyrkan som en ansvarstagare på några punkter. Därutöver finns det många funktioner, där man antingen har glömt att nämna kyrkan som en samarbets-

partner eller så har arbetsgruppen inte känt till att kyrkan redan har en fungerande mångsidig verksamhet på ifrågavarande verksamhetsområden.

Det är ofta svårt att skilja på kommersiellt och icke-kommersiellt sexuellt utnyttjande av barn, något som också omnämns i PM:et. Här kan man fråga sig huruvida man i fortsättningen i Finland i samma nationella handlingsprogram kunde sammanföra åtgärder för avvärjning och förebyggande av kommersiellt och icke-kommersiellt sexuellt utnyttjande av barn. Här kunde man också på kyrkligt håll fungera som initiativtagare.

Den allmänna inställningen håller på att förändras och också aktiva kristna vaknar upp till förebyggande av sexuellt utnyttjande. Delegationens för kvinnoarbete inom den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland ställningstagande 08.03.2000 vädjar speciellt till de finländska män som överväger köpa sex-tjänster, att de skulle tänka över huruvida de är redo att för sina egna barn, sina systrar och sina övriga närstående rekommendera en "karriär" inom prostitutionen. I det utlåtande Ekumeniska rådet i Finland avgett likaså i mars 2000 understryks, att många av offren för och köparna inom sexhandeln är medlemmar av kyrkan. Därför bör kyrkorna informera om problemet samt om de befintliga skyddsneten.

I samband med att den förnyade strafflagen godkändes år 1998 förpliktade riksdagen – i avsikt att övervaka framåtskridandet och förverkligandet av lagens verkställighet till den del det gällde sexualbrott riktade mot barn – de ministerier som bär ansvar för ärendet att till riksdagen inkomma med två års mellanrum med utredningar över sina åtgärder. Detta och det nyligen fattade och väntade beslutet om att inrätta en riksomfattande tjänst som befullmäktigad inom barnskyddsärenden innebär betydande satsningar vad gäller förebyggande av sexuellt utnyttjande av barn.

Läsning som kan rekommenderas:

Skidikantti – Lapsen tie objektista subjektiksi (Skidikantti – Barnets väg från objekt till subjekt), Aila Juvonen, Centralförbundet för barnskydd, Helsingfors 1994. (Kan i detta nu fås endast på bibliotek; bl.a. Centralförbundets för barnskydd bibliotek, tel. 09-3296 0209).

Källor till hjälp

1. Kommunala fostrings- och familjebyråer
2. Barnskyddet inom det kommunala social- och hälsovårdsväsendet
3. Barnpsykiatriska enheter inom universitets- och andra centralsjukhus
4. Församlingarnas familjerådgivningscentraler
5. STAKES (Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården)
Broholmstgatan 18, PB 220, 00531 Helsingfors, tel. 09-39 671, www.stakes.fi
6. Centralförbundet för barnskydd
Armfeltsvägen 1, 00150 Helsingfors, tel. 09-329 6011,
www.lastensuojelunkeskusliitto.fi
7. Skidikantti/ utbildare Aila Juvonen
PB 32, 00351 Helsingfors, tel. 09-565 3235, <http://personal.inet.fi/business/skidikantti>; e-mail: aila.juvonen@pp1.inet.fi
8. Suomen Delfins ry
(hjälp och stöder barn, unga och vuxna, som har blivit offer för sexuellt utnyttjande. Föreningen ger också stöd, handledning och råd till de anhöriga till offren för sexuellt utnyttjande samt till professionella hjälpare.)
PB 177, 45101 Kouvola. Jourtelefon: 050-583 5000

EV.-LUTH. KYRKAN I FINLAND, KYRKOSTYRELSENS PUBLIKATIONER

- 1995: 1 Nuorten itsetuhokäyttäytyminen ja kirkon nuorisotyö
1995: 2 Opas Porvoon yhteiseen julkilausumaan
1995: 3 Ensam död. Självordet en utmaning för kyrkan
1995: 4 Hyvä ja paha kuolema. Eutanasia-symposium 1995
1995: 5 Kirkko 2000 ja koulu 1999. Seurakunta ja yhteiskunnan kasvatusjärjestelmän kehitysnäkymät 1990-luvulla
1995: 6 Osallisuuden ja jakamisen yhteisö. Suuntaviivoja diakonia- ja yhteiskuntatyön kehittämiseen
1996: 1 En gemenskap av delaktighet och delande
1997: 1 Seurakuntalaisten kirkko, virikkeitä ja suuntaviivoja
1997: 2 Kirkon ikkuna, tietoja evankelis-luterilaisesta kirkosta 1997
1997: 3 Ihmisiksi luomakunnassa. Ihmisoikeudet, kestävä kehitys ja rauha
1997: 4 Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista
1998: 1 Katse tulevaisuuteen. Muutossuuntia ja kirkon valintoja
1998: 2 Nainen Peilissä. Ekumeenisen vuosikymmenen naistutkimusta, tilanearviota ja sydänäänä arjesta
1998: 3 Siunattu kasvatus, KKK:n 50-vuotisjuhlajulkaisu
1998: 4 Måne och sol
1998: 5 Vietämme ehtoollista
1998: 7 Med blicken mot framtiden. Tendenser i tiden - kyrkans val
1998: 8 Matkalla messuun, virikkeitä rippikoulun jumalanpalvelusopetukseen
1999: 1 Oppia ikä kaikki, kirkon oppilaitostyö opintieillä
1999: 2 Kansan kirkosta kansojen kirkoksi
1999: 3 Kirkon sijoitustoiminnan eettiset periaatteet
1999: 4 Etiska principer för kyrkans placeringsverksamhet
2000: 1 Naiset, miehet ja väkivalta
2000: 2 Kvinnor, män och våld
2000: 3 "Joka viettelee yhden näistä pienimmistä..."
Lasten seksuaalisen hyväksikäytön ehkäisy ja kirkon vastuu
2000: 4 Yksi otetaan, toinen jätetään. Terveystuhoon etiikka ja priorisointi
2000: 5 Från folkets kyrka till folkens kyrka
2000: 6 Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalvelusopas
2000: 7 Valitse verkossa viisaasti.
2001: 1 "Den som förlöder en av dessa små..." Kyrkans ansvar när det gäller att förebygga problemet med sexuell utnyttjande av barn

Beställningar:

Kyrkostyrelsens Publikations- och AV-försäljning

PB 185 , 00161 Helsingfors

tel. 09-1802315

fax. 09-1802454

julkaisumyynti@evl.fi